PORTRETUL

PARTEA ÎNTÎI

Nicăieri nu se oprea lume mai multă ca în faţa prăvălioarei de tablouri din bazarul Şciukin. în adevăr, prăvălioara asta avea o colecţie cu tot soiul de minunăţii. Tablourile, în rame de bronz, erau pictate mai mult în ulei, acoperite cu un str.at de lac verde închis. o iarnă cu copacii albi, o seară purpurie ca vîlvătaiaunui incendiu, un ţăran flamand cu pipă şi cu o mînă sucită — adu-cînd mai curînd a curcan cu manşete, decît a om — iată motivele obişnuite. Afară de tablouri, se mai găseau în prăvălioară şi cîteva gravuri: portretul lui Hozrev-Mirza — cu o căciulă de oaie — portrete de generali cu tricornuri şi cu nasuri strîmbe, iar pe uşă, cum e obiceiul la astfel de prăvălioare, atîrnau legături de litografii grosolane, pe coaie mari, dar care totuşi vădeau talentul înnăscut al rusului. Una dintre ele o înfăţişa pe prinţesa Miliktrisa Kirbitievna[1]), alta arăta oraşul Ierusalim, peste ale cărui case şi biserici se întindea nestingherită vopseaua roşie, acoperind o bucată de pămînt şi doi pelerini mujici, purtînd mănuşi cu cîte un singur deget.

De obicei, numărul cumpărătorilor acestor opere e mic; în schimb, există o mulţime de spectatori. Cîte un lacheu, pier-de-vară, cască gura la ele, ţinînd în mînă sufertaşul cu mîncarea luată de la birt, pentru boierul lui care, fără îndoială, n-are să mănînce o supă prea fierbinte. înaintea lacheului stă un soldat, acest „cavaler" al tîrgului de vechituri, avînd de vînzare două

) Personai dintr-un basm popular rus. (N. red. rom.)

bricege, iar alături o precupeaţă din Ohta cu un coş plin de ghete. Toţi îşi arată admiraţia în felul lor: de obicei mujicii umblă cu degetele pe tablouri, „cavalerii" se uită serios, lacheii tineri şi ucenicii rîd şi se tachinează, privind caricaturile, pe cînd lacheii batrîni — în mantale de postav gros — se uită numai ca să caşte gura la ceva, iar precupeţele, rusoaice tinere, se grăbesc instinctiv să se apropie şi ele, ca să audă ce trăncăneşte lumea şi se uită, pentru că se uită alţii.

Tînărul pictor Ceartkov trecu într-o zi pe acolo şi fără să vrea se opri în faţa prăvăliei. Mantaua veche, hainele sărăcăcioase arătau că se devotase cu totul muncii lui şi că n-avea timp să se îngrijească de îmbrăcăminte, care întotdeauna are nu ştiu ce farmec tainic pentru tineret. El se opri în faţa prăvăliei şi rîse în sinea lui de tablourile acelea groaznice. Pe urmă puse stăpînire pe el un gînd. Se întrebă cine are nevoie de astfel de lucruri.

Nu i se părea curios faptul că poporul rus se uită ca vrăjit la *Eruslan Lazarecici,* la *Flamtnzilă şi Setilă* sau la *Foma şi Erio-ma.* Poporul înţelege uşor astfel de subiecte.

însă unde erau cumpărătorii acestor mîzgălituri pestriţe în ulei? Cine are nevoie de aceşti ţărani flamanzi, de aceste peisaje roşii şi albastre, care pretind să se înalţe la un nivel mai ridicat de artă, dar în care, de fapt, se vede înjosirea ei profundă?

După cît se pare, nu era opera unui copil autodidact, altfel — cu tot caracterul de caricatură fadă a ansamblului — ar fi trădat totuşi un avînt. Aceste picturi dovedeau însă pur şi simplu tîm-penia, neputinţa şi o senilă lipsă de talent intrată în chip samavolnic în rîndul artelor, cînd de fapt locul i-ar fi fost printre meseriile vulgare, acea lipsă de talent care, credincioasă menirii sale, a introdus în artă meseria. în toate aceste mîzgălituri, stăruiau aceleaşi culori, aceeaşi manieră, aceeaşi mînă greoaie şi rigidă, aparţinînd mai degrabă unui automat construit în chip grosolan, decît unui om!...

Ceartkov rămase vreme îndelungată în faţa acestor tablouri murdare, de la un

timp cu gîndul aiurea, departe de ele. în răstimp, negustorul — un omuleţ cu o înfăţişare ştearsă, nebărbierit de duminică, într-o manta de postav păros — îi vorbea întruna şi se tocmea cu el asupra preţului, fără să fi aflat întîi ce-i place sau ce-i trebuie.
— Pentru ţăranii aceştia şi pentru peisaj, să-mi dai douăzeci de ruble... Ce tablouri! îţi încîntă ochiul. Abia le-am primit...
Nici nu s-a uscat încă lacul! Dacă doriţi, luaţi „Iarna" aceasta!

63
Cinsprezece ruble... Numai rama cît face! Uitaţi-vă ce iarnă! Spunînd astfel, negustorul pocni uşor pînza, ca să arate — probabil — buna calitate a iernii.
— Doriţi să vi le împachetez şi să vi le trimit acasă? Unde staţi? Băiete, dă-mi o sfoară!
— Stai, frate, nu mă lua aşa repede! — spuse pictorul, tre-zindu-se din gînduri şi văzînd că negustorul se şi apucase să lege tablourile.
îi era ruşine să nu cumpere nimic după ce stătuse atîta vreme în prăvălie, de aceea spuse:
— Stai să văd, poate găsesc ceva care să mă intereseze.
Se plecă şi începu să ridice nişte mîzgălituri vechi, îngrămădite pe jos, şterse şi prăfuite, pesemne fără nici o căutare. Erau acolo portretele unor oameni ai căror urmaşi poate că nici nu se mai aflau pe lume: figuri cu totul necunoscute, pe pînze rupte, în rame cu poleială ştearsă, într-un cuvînt, gunoi şi vechituri.
„Poate găsesc ceva", gîndea pictorul, cercetînd mai departe acele lucruri. Auzise de multe ori că la negustorii de tablouri grosolane s-au găsit uneori picturi de-ale marilor maeştri.
Văzîndu-l ce fel de marfă caută, negustorul îl lăsă în pace, îşi reluă obişnuitul aer important şi se duse din nou la uşă, unde prinse iar a chema trecătorii, arătînd cu mîna spre prăvălie:
— Pe-aici, taică... Avem tablouri! Poftiţi, poftiţi, chiar acuma le-am primit.
Strigă mult şi aproape degeaba. Abia după ce se sătura de grăit cu negustorul de haine vechi, care sta şi el în uşa prăvălioarei de peste drum, îşi aminti în sfîrşit că are un client în prăvălie.
— Ai ales ceva, drăguţule? — îl întrebă pe Ceartkov, după ce se întoarse cu spatele la lume şi intră înăuntru.
Pictorul stătea de cîtva timp nemişcat în faţa unui portret într-o ramă mare, splendidă odinioară, dar pe care acum urmele de poleială abia mai luceau.
Era un bătrîn cu faţa slabă, de culoarea bronzului, şi cu umerii obrajilor ieşiţi. Trăsăturile feţei păreau să fi fost prinse într-o clipă de contractare nervoasă şi trădau o forţă neîntîlnită la miazănoapte: purtau pecetea unui sud înflăcărat. Bătrînul era înfăşurat într-un veşmîntlarg, asiatic. Cu toate că portretul era prăfuit şi fusese prost păstrat, Ceartkov, după ce-l şterse de praf, descoperi numele penelului unui pictor de seamă. Părea că portretul era neisprăvit, însă puterea penelului era izbitoare. Te minunai mai ales de ochi: aveai impresia că pictorul îşi pusese
64
în ei toată puterea penelului şi toată grija. Erau vii cu adevărat, priveau din portret, parcă stricîndu-i armonia prin ciudata lor putere de viaţă. Cînd Ceartkov duse portretul la uşă, ochii prinseră a privi cu o putere şi mai mare. Aproape aceeaşi impresie o avură şi oamenii aflaţi în faţa prăvăliei.
— Parcă se uită... parcă se uită! — strigă deodată o femeie şi se dădu înapoi.
Pictorul puse portretul jos, cu un sentiment neplăcut, pe care nici el nu-l înţelegea.
— Nu-l luaţi? — îl întrebă negustorul.
— Cît ceri pe el?

— N-am să vă cer mult... Daţi-mi şaptezeci şi cinci de copeici !
— Nu!
— Dar cît?
— Două grivne,— spuse pictorul dînd să iasă.
— Ce preţ! Cu două grivne nu iei nici măcar o ramă! Se vede că aveţi de gînd să-l cumpăraţi mîine... Domnule, domnule, poftiţi înapoi! Mai puneţi măcar o grivnă. Hai, luaţi-l cu două grivne... Numai ca să fac saftea, zău aşa! Sînteţi primul client astăzi.
Făcu un gest, ca şi cum ar fi spus: „Fie, ducă-se!"
Astfel, într-un chip cu totul neaşteptat, Ceartkov cumpără vechiul portret. „Pentru ce-l iau! Ce să fac cu el?" se întreba în acelaşi timp.
Dar nu mai avea încotro. Scoase din buzunar o monedă de două grivne, o dădu negustorului, luă portretul la subţioară şi porni spre casă. Pe drum, îşi aduse aminte că moneda dată pe portret era ultima. Gîndurile i se întunecară deodată, fu cuprins de ciudă şi-şi simţi sufletul pustiu.
— La naiba! Prost se mai trăieşte pe lume! — spuse el, ca orice rus căruia treburile îi merg rău.
Călca aproape maşinal, cu paşi repezi fără să-i pese de nimic, în timp ce casele, aşezate cu faţa la apus, reflectau roşeaţa caldă a amurgului care mai stăruia la jumătatea cerului, tot mai tare creştea lucirea rece şi albăstrie a lunii. Se întindeau pe trotuare umbrele străvezii şi uşoare ale caselor şi umbrele de picioare ale trecătorilor. Pictorul se uita tot mai lung la cerul scăldat într-o lumină nedesluşită, străvezie şi gingaşă, exclamînd: „Ce culori vaporoase!"... „Păcat de bani!" spuse îndată după aceea. îşi iuţi pasul, îndreptînd portretul care-i tot aluneca de la subţioară.

Ajunse acasă, pe insula Vasilievski, în strada a 15-a, obosit şi asudat. Răsufla din greu, urcînd scara murdară de lături şi împodobită cu urme de pisici şi de cîini. Servitorul nu era acasă, aşa că nu-i răspunse nimeni cînd bătu la uşă. Pictorul se rezemă de fereastră şi se puse pe aşteptat. în sfîrşit, în spatele lui, se auziră paşii flăcăului în cămaşă albastră, ajutorul lui, care îi servea şi de model şi de preparator de culori; tot el îi spăla şi măturapodelele, pe care tot el le murdărea îndată cu cizmele. Se numea Nikita şi cît îi lipsea boierul sta la poartă. Acum, din pricina întunericului, se strădui vreme îndelungată să nimerească gaura cheii. în cele din urmă, uşa se deschise. Ceartkov intră într-un antret, unde era un frig de neîndurat, ca la toţi pictorii, dar dealtfel el nici nu-l băgă în seamă. Fără să-şi scoată mantaua, Ceartkov intră în atelier, o odaie mare, pătrată, scundă, cu geamuri îngheţate, ticsită cu tot felul de boarfe, cum vezi de obicei la pictori: bucăţi de mîini de ghips, de rame, pînze, schiţe începute şi neisprăvite şi draperii atîrnate pe scaune. Era foarte obosit. îşi scoase mantaua şi după ce aşeză, distrat, portretul între două pînze mici, se trînti pe canapeaua despre care nu se putea spune că e îmbrăcată în piele, deoarece şirul de cuişoare de aramă, în care fusese prinsă pielea odată, nu mai avea nimic comun cu pielea sub care Nikita băga ciorapii murdari, cămăşile şi toate rufele de spălat. După ce se întinse cît îi îngăduia îngustimea canapelei, pictorul ceru o luminare.
— N-avem luminări, — spuse Nikita.
— Cum n-avem?
— Păi, nici aseară n-am avut.
Aducîndu-şi aminte că într-adevăr n-avusese luminări nici cu o seară mai înainte, pictorul se linişti şi tăcu. Nikita îl dezbrăcă şi îi puse un halat vechi.
— A fost proprietarul! — spuse el.
— îmi închipui că iar a cerut bani, — răspunse pictorul, facînd un semn cu mina.
— N-a fost singur...

— Dar cu cine?
— Nu ştiu... parcă era un comisar!
— Şi comisarul ce voia?
— Nu ştiu ce voia... Spunea că n-aţi plătit chiria!
— Ei, şi ce-o să fie acum?
— Ştiu eu? A spus că dacă nu plătiţi, să vă mutaţi. Ziceau că mîine vin din nou.

— N-au decît! — spuse Ceartkov, cu o nepăsare plină de tristeţe, şi se simţi cuprins de o apăsare puternică.
Tînărul Ceartkov era un pictor talentat, promitea mult. Erau sclipiri şi momente cînd penelul lui trăda spirit de observaţie, inteligenţă şi năzuinţa fierbinte de a se apropia de natură.
— Bagă de seamă, frate! — îi spusese nu odată profesorul. — Ai talent şi ar fi păcat să-l prăpădeşti. Dar n-ai răbdare. Dacă te interesează ceva, dacă ţi-e drag un lucru, te ocupi numai de el; de rest nici nu-ţi mai pasă şi nu-i bun de nimic. Vezi să nu ajungi un pictor la modă. Culorile tale sînt ţipătoare de pe acum; nu-ţi îngrijeşti desenul şi cîteodată e chiar slab de tot; nu se distinge linia. Cauţi de pe acum culoarea la modă, cauţi ceea ce sare în ochi. Vezi să nu cazi în maniera englezească. Bagă de seamă, văd că a început să te atragă lumea... Uneori te văd cu fular elegant şi cu pălărie cu lustru... Asta e foarte ispititor. Poţi să te apuci să faci tot felul de picturi la modă şi portrete neînsemnate, pentru bani. Dar, în felul acesta, talentul nu se dezvoltă, se distruge. Ai răbdare... Chibzuieşte fiecare lucrare. Lasă luxul! Lasă-i pe alţii să facă parale. Ce-i al tău, va rămîne al tău.
In oarecare măsură, profesorul avea dreptate. într-adevăr pictorul nostru simţea cîteodată dorinţa unui chef, îi venea să se îmbrace elegant. într-un cuvînt îi venea să facă tot ce fac tinerii de vîrsta lui. Se putea stăpîni, totuşi.
Uneori, cînd sta cu penelul în mină, putea să uite de toată lumea. Cînd îşi întrerupea lucrul, i se părea că se trezeşte dintr-un vis frumos. Gustul i se dezvolta văzînd cu ochii. Nu putea încă pătrunde toată profunzimea lui Rafael, dar se entuziasma de penelul vioi şi avîntat al lui Guido, se oprea înaintea portretelor lui Tizian şi admira pe maeştrii flamanzi. Vălul de pe vechile pînze încă nu se ridicase pentru el de tot, întrezărea ceva în ele, şi în sine nu era de părerea profesorului cum că maeştrii cei vechi sînt la o înălţime de neatins. Credea chiar că veacul al XlX-lea i-a şi întrecut simţitor în unele privinţe şi că natura e mai vie în arta modernă, e mai caldă şi mai plină de sevă, într-un cuvînt gîndea aşa cum gîndeşte un tînar care a înţeles ceva şi se mîndreşte de asta. Uneori, îi era necaz cînd vedea cum vreun pictor străin, franţuz sau neamţ — care cîteodată nici nu era artist din vocaţie ci numai datorită rutinei, agerimii, penelului sau vioiciunii culorilor — făcea în scurt timp vîlvă grozavă şi avere. Nu-i veneau aceste gînduri cînd, absorbit de vreo lucrare, uita de mîncare, de băutură şi

de toată lumea, ci îi veneau cînd era în mare lipsă, cînd n-avea cu ce să-şi cumpere culori şi uleiuri, şi cînd proprietarul îl sîcîia de zece ori pe zi, cerîndu-i chiria. Atuncea i se înfăţişa în imaginaţia flămîndă soarta plină de ispite a unui pictor bogat, îl străfulgera gîndul care adesea le trece ruşilor prin minte, să lase toate lucrurile baltă şi să-şi înece necazul într-un chef. Acum avea aceeaşi dorinţă.
— Da... răbdare! — spuse el cu ciudă. — Dar orice răbdare are margini. Să ai răbdare! Dar ce-am să mănînc mîine? Nimeni n-o să-mi împrumute bani. Dacă m-aş duce să-mi vînd toate tablourile şi desenele, n-aş căpăta pe ele nicidouă grivne! Fireşte, simt că tablourile şi desenele mi-au fost de folos. Nici unul nu l-

am făcut degeaba. Am învăţat cîte ceva, cu fiecare. Dar ce folos din asta: studii şi încercări... încercări şi studii! şi asta n-are să se isprăvească niciodată... Cine le cumpără, dacă nu-mi cunoaşte numele? Şi apoi, cui îi trebuiesc nişte reproduceri după opere de artă din antichitate, nişte desene de student, „Dragostea Psychei" încă neisprăvită, perspectiva odăii mele, ori portretul lui Nikita, cu toate că e mai bun, zău, decît portretele unor pictori la modă! Ce dumnezeu? De ce să mă chinuiesc tocind abecedarul ca un şcolar, cînd aş putea străluci şi eu ca şi ei şi să mai am şi bani?
Spunînd acestea, pictorul se cutremură şi îngălbeni deodată. o faţă schimonosită convulsiv îl privea, parcă vrînd sase desprindă dintr-o pînză din faţa lui. Doi ochi înspăimîntători îl priveau ţintă, gata parcă să-l înghită... Gura ameninţătoare îi poruncea să tacă... Cuprins de spaimă, pictorul vru să-l strige pe Nikita, care sforăia voiniceşte în tindă, dar se opri şi începu să rîdă; frica i se împrăştie într-o clipă: în faţa lui se afla portretul cumpărat şi uitat cu desăvîrşire. Razele lunii luminînd odaia căzură şi pe portret şi-i dădură o ciudată putere de viaţă.
Pictorul începu să-l cerceteze şi să-l şteargă. Muie buretele în apă, îl trecu de eîteva ori pe pînză şi-l curăţă aproape de tot praful şi murdăria de care se îmbîcsise, îl atîrnă pe perete dinaintea lui, minunîndu-se şi mai mult de extraordinara lui artă... Faţa parcă prinsese viaţă, ochii îl priviră în aşa fel, îneît pictorul tresări şi se dădu înapoi, spunînd uimit:
— Se uită... se uită ca un om!
îi veni în minte povestea auzită odată de la profesor, despre un portret al vestitului Leonardo da Vinci, la care marele maestru lucrase cîţiva ani şi totuşi îl socotea tot neisprăvit, cu toate că— după cum spune Vasari — era socotit de toţi drept "cea mai desă-

vîrşită şi mai cizelată operă de artă. Cei mai desăvîrşiţi erau ochii care stîrneau uimirea contemporanilor. Erau redate pe pînză pînă şi cele mai mici vinişoare, cele abia văzute.
Dar portretul aflat înaintea lui Ceartkov avea ceva ciudat. Asta numai era artă: era ceva care strica armonia. Ochii erau vii, omeneşti! Parcă fuseseră scoşi de la un om viu şi puşi în portret, în timp ce se uita la tablou, Ceartkov nu simţea desfătarea înălţătoare care-ţi cuprinde sufletul cînd priveşti opera unui pictor, oricit de înspăimîntător ar fi subiectul: avea un sentiment bolnăvicios, chinuitor.
— Ce-o fi asta? — se întrebă el. — E doar natura... natura vie. Atuncea de unde vine acest sentiment ciudat şi neplăcut? Sau imitarea servilă, literară, a naturii, e o greşeală şi pare un strigăt strident şi spart, sau tratarea cu nepăsare a unui subiect, fără suflet, fără să te identifici cu el, îţi înfăţişează numai groaznica realitate, neluminată deseînteierea gîndirii de nepătruns, ascunsă în tot ceea ce există? E ca şi cum ai vrea să înfăţişezi un om frumos, dar te înarmezi cu bisturiul, îi spinteci pîntecele şi arăţi o fiinţă dezgustătoare. De ce oare la unii pictori o natură obişnuită şi urîtă parcă are nimb şi nu numai că nu te impresionează urît, dar parcă te desfată, îneît tot ce te înconjoară curge şi se mişcă într-un ritm mai calm, mai egal? Şi de ce la alt pictor — aceeaşi natură îţi pare urîtă şi murdară, cu toate că şi el a lucrat cu fidelitate? Acea natură pare urîtă şi murdară, pentru că-i lipseşte transfigurarea. Aşa şi cu peisajul: oricît de minunat ar fi, tot îi lipseşte ceva, dacă nu-i luminat de soare.
Ceartkov se apropie de portret din nou, să vadă mai bine ochii aceia stranii şi văzu cu groază cum se uită la dînsul. Asta nu mai era o copie fidelă a naturii, era expresia ciudată de pe faţa unui mort ieşit din mormînt. Fie datorită razelor lunii care aduc cu ele delirul visului şi îmbracă totul în alte forme, opuse zilei pozitive, fie datorită altei cauze, dar pictorului i se făcu deodată frică să rămînă singur în odaie.
Se depărta de portret încet, şi se întoarse cu spatele la el, ca să nu-l mai

privească. Totuşi, se uita pe furiş, împotriva voinţei lui. în cele din urmă i se făcu frică să mai umble prin odaie. îşi tot întorcea capul cu teamă, ca şi cum l-ar fi urmărit cineva. Nu era fricos din fire, dar în seara aceea i se ascuţiseră nervii şi imaginaţia, şi nu-şi putea da seama de ce-l cuprinsese acel simţământ de frică instinctivă. Se aşeză într-un colţ dar şi acolo i se păru că se uită cineva la el, peste umăr. Nu putea să-i
69
înlăture frica nici sforăitul lui Nikita din antret. Se ridică, în-sfîrşit, merse cu ochii în pămînt pînă după paravan şi se culcă. Văzu întîi, printre crăpăturile paravanului, odaia luminată de lună şi portretul atîrnat pe perete, drept înaintea lui. Ochii aceia se aţintiră spre el, mai îngrozitori, mai misterioşi. Parcă numai pe el voiau să-l privească. Ceartkov se sculă, cu un sentiment apăsător şi acoperi portretul de sus pînă jos, cu un cearceaf. Se culcă la loc, liniştit, gîndindu-se la sărăcie, la trista soartă a pictorilor şi la spinoasa cale pe care urma s-o străbată pe lumea asta... Dar fără voia lui ochii i se îndreptară, printre crăpăturile paravanului, spre portretul acoperit. Cearceaful părea şi mai alb sub strălucirea lunii. Ochii înspăimîntători parcă se uitau prin pînză. Ceartkov privi portretul cu groază, cu o şi mai mare încordare, să se convingă dacă nu cumva i se năzare. Deodată, văzu aievea... că cearceaful nu mai era... Descoperit în întregime, portretul se uita drept la el, pătrunzîndu-l pînă în adîncul sufletului.
Inima i se opri cu groază şi iată ce-i fu dat să vadă: bătrînul din tablou se mişcă deodată, se sprijini de ramă, se ridică în mîini, îşi scoase picioarele afară, ieşi din cadra... Se vedea prin crăpăturile paravanului rama goală. Se auzi în atelier zgomot de paşi, apropiindu-se de paravan. Bietul pictor simţea cum îi zvîcneşte inima din ce în ce mai tare. Aştepta cu răsuflarea tăiată clipa cînd bătrînul se va uita după paravan. Şi se uită în adevăr... Avea aceeaşi faţă ca de bronz, iar ochii mari i se roteau întruna. Ceartkov vru să strige, dar simţi că i s-a stins glasul, încercă să se mişte, dar trupul îi era ţeapăn. Cu gura căscată şi cu răsuflarea tăiată, se uita la vedenia înaltă, învăluită în veş-mîntu-i larg, asiatic, şi aştepta să vadă ce are să facă. Bătrînul i se aşeză aproape la picioare şi scoase ceva dintre cutele veşmîn-tului. Era un sac. îl dezlegă, îl luă de cele două colţuri şi-l scutură. Fişicuri lungi şi grele căzură pe podele cu zgomot surd. Erau învelite în hîrtie albastră şi pe ele scria: „1000 cervoneţi"[1]). Apoi, după ce-şi scoase mîinile lungi şi osoase din mînecile largi ale veşmîntului, bătrînul începu a desface fişicurile. Se văzură sclipiri de aur. Cu tot sentimentul apăsător şi cu toată spaima nemărginită ce-l stăpînea, pictorul îşi aţinti privirea asupra aurului. Privea nemişcat cum îl dezveleau mîinile osoase, cum strălucea, cum suna înfundat şi cum fişicurile se făceau la loc.
înaceeaşi clipă văzu că un fişic care se rostogolise mai departe, se oprise chiar lîngă piciorul patului. Pictorul îl înhaţă cu
*) Monede de aur de cinci sau zece ruble, în Rusia ţaristă. (N. red. rom. 70
o mişcare aproape convulsivă şi se uită cu spaimă, să-şi dea seama dacă bătrînul nu l-a văzut. Dar el părea foarte ocupat; îşi adună fişicurile, le puse din nou în sac, apoi fără să se uite la pictor, se duse după paravan. Inima lui Ceartkov svîcnea puternic, auzind cum răsună în odaie zgomotul de paşi îndepărtîndu-se. Strîngea fişicul în mînă tot mai tare, tremurînd din tottrupul, cînd auzi deodată paşii apropiindu-se din nou de paravan. Se vede că bătrînul îşi dăduse seama că-i lipseşte un fişic. îl privea iar, de după paravan. Deznădăjduit, pictorul strînse fişicul în mînă din răsputeri, îşi adună toată vlaga ca să facă o mişcare, scoase un strigăt şi se deşteptă.
Era scăldat de sudori reci. Inima îi zvîcnea cum nu se poate mai puternic. Simţea în piept o greutate atît de mare, încît parcă şi-ar fi dat ultima suflare.
„Am visat oare?" se întrebă el, cuprinzîndu-şi capul cu mîinile.
Dar impresia înspăimîntătoare a întîmplării nu era aceea a unui vis. Aşa treaz,

văzu cum bătrînul intră la loc în ramă, şi chiar cum îi flutură poalele hainei largi prin faţa ochilor... în acelaşi timp, simţea limpede că ţinuse în mînă o greutate, cu un minut înainte.
Din ungherele întunecoase ale atelierului, razele lunii scoteau la iveală pînze, o mînă de ghips, o draperie uitată pe masă, o pereche de pantaloni şi nişte cizme murdare. Abia acum îşi dădu seama pictorul că nu stă în pat, ci în picioare în faţa portretului. Nu se putea dumiri cum a ajuns acolo. îl surprinse şi mai mult faptul că portretul era descoperit şi că nu mai era nici pomeneală de cearceaf. îngrozit, privea ţintă portretul şi vedea ochii vii, de om, pironiţi asupra lui. O sudoare rece îi broboni faţa. Vru să se dea la o parte dar parcă picioarele îi erau ţintuite de podele. îşi dădea bine seama că nu visează: bătrînul îşi mişcă trăsăturile feţei, buzele i se întinseră spre pictor, ca şi cum ar fi vrut să sugă toată vlaga din el... Ceartkov scoase un ţipăt deznădăjduit şi... se deşteptă.
— Oare şi asta a fost vis?
Pipăi lucrurile din jurul lui, cu inima gata să-i spargă pieptul. Da, era culcat în pat, în poziţia în care adormise. Paravanul îi sta în faţă, iar razele lunii umpleau atelierul. întocmai aşa cum îl acoperise cu cearceaful, portretul se vedea la locul lui prin crăpăturile paravanului. Va să zică şi asta fusese un vis. Şi totuşi mai simte şi acum că mîna lui încleştată a ţinut ceva. Inima îi bătea atît de repede, încît îl înspăimînta şi simţea în

piept o greutate de nesuportat. Se uită ţintă la cearceaf, prin crăpătura paravanului. Şi deodată cearceaful prinse să se desfacă, parcă sub el s-ar fi zbătut nişte mîini, spre a-l da la o parte.
„Doamne, Dumnezeule, ce-o mai fi şi asta?" strigă Ceartkov, făcîndu-şi cruce deznădăjduit şi se deşteptă.
Şi ăsta fusese vis! Sări din pat ca ieşit din minţi... Nu-şi da seama dacă e coşmar, nălucire ori aiureală din pricina frigurilor, sau o arătare vie. Se duse la fereastră şi deschise un geam, căutînd să-şi potolească turburarea sufletului şi sîngele răscolit, care-i svîcnea năvalnic prin toate vinele. II învioră un val de vînt rece şi înmiresmat. Razele lunii mai scăldau acoperişurile şi zidurile albe ale caselor, cu toate că nori mici treceau pe cer tot mai deşi. Era linişte. Din cînd în cînd îi ajungea la ureche, din depărtare, scîrţîitul unei birji, al cărei vizitiu — legănat de leneşa lui mîrţoagă — dormea în vreo ulicioară întunecoasă, în aşteptarea unui muşteriu întîrziaţ. Pictorul se uită mult afară scoţîndu-şi capul prin ochiul ferestrei. Apoi, cînd prinseră a se arăta pe cer semnele zorilor, simţi cum începe să moţăie; închise fereastra, se culcă, şi, după puţin, căzu într-un somn greu.
Se deşteptă tîrziu cu senzaţia neplăcută că parcă ar fi respirat aer încărcat cu bioxid de carbon. îl durea capul. O lumină slabă se revărsase prin odaie şi o umezeală neplăcută plutea în aer, pătrunzînd prin crăpăturile ferestrelor cu pervazuri, unde se aflau îngrămădite cartoane şi pînze pregătite pentru pictat, întunecat la faţă, abătut — ca o curcă plouată — Ceartkov se aşeză pe canapeaua cu pielea ruptă, neştiind ce să mai facă. In cele din urmă, îşi aminti de vis. Pe măsură ce-i revenea în memorie, visul era aşa de apăsător şi de viu, încît începu a se îndoi că visase, sau că fusese doar un delir; nu cumva era vorba de altceva, nu văzuse aievea acel chip?
Trase cearceaful şi cercetă ciudatul portret la lumina zilei. Ochii îl izbiră, într-adevăr, prin vioiciunea lor neobişnuită, dar Ceartkov nu mai descoperi în ei nimic înspăimîntător, doar că-i lăsau în suflet un sentiment neplăcut şi nelămurit. Cu toate acestea, nu era deplin convins că visase. Şi chiar de-ar fi fost aşa, visul avusese o frîntură de înspăimîntătoare realitate. Bătrînul parcă-i spunea cu privirea şi cu toată faţa lui că fusese la el în noaptea aceea, iar pictorul simţea că ţinuse în mînă, cu cîteva clipe mai înainte, o greutate pe care i-ar fi smuls-o cineva. Simţea că dacă ar fi ţinut fişicul mai bine, i-ar fi rămas în

mînă şi după ce s-a trezit din vis.
72
— Dacă aş avea măcar o parte din acei bani! Dumnezeule! — spuse Ceartkov, oftînd greu.
îşi închipuia fişicurile pe care le văzuse vărsîndu-se din sac, cu ademenitoarea însemnare: „1000 cervoneţi". Fişicurile se desfăceau, aurul strălucea, şi fişicurile se strîngeau la loc. Pictorul sta buimac, se uita ţintă în gol, şi nu-şi putea lua ochii de la vedenia aceea, ca un copil care stă înaintea unei tăvi cu dulciuri şi înghite în sec, văzînd cum mănîncă alţii. O bătaie în uşă îl făcu să se trezească din gînduri în chip neplăcut. Intră proprietarul şi comisarul cartierului, a cărui vedere — după cum se ştie — e mai neplăcută pentru oamenii simpli, decît mutra unui solicitant pentru bogaţi. Proprietarul micii case unde locuia Ceartkov era o creatură cum sînt de obicei proprietarii de case din strada a 15-a de pe insula Vasilievski, dinPetersburgul vechi, sau din fundul Kolomnei, făpturi cum sînt multe în Rusia şi al căror caracter e tot atît de greu de definit, ca şi culoarea unei redingote mult purtate. în tinereţe fusese căpitan şi îi plăcuse să zbiere; fusese întrebuinţat şi în treburi civile; era bătăuş, scandalagiu, un om descurcăreţ, fercheş, dealtfel, însă prost. Toate aceste particularităţi i se contopiseră la bătrîneţe într-un tot neprecis şi şters. Acum era văduv, fusese pus în retragere, şi nu mai era fercheş, nu se mai lăuda, şi nici nu mai căuta să stîrneas-că zîzanii: nu-i mai plăcea decît să bea ceai, discutînd fel de fel de nimicuri, sau să se plimbe prin casă, îndreptînd mucul lu-mînării; punctual, la sfîrşitul fiecărei luni îşi vizita chiriaşii, să-şi încaseze chiriile; ieşea în stradă cu cheia în mînă, ca să se uite la acoperişul casei, alunga portarul din magherniţa unde se ascundea să doarmă — într-un cuvînt, era un pensionar, care, după o viaţă zbuciumată şi dezmăţată, nu mai păstrează decît apucături meschine.
— Vezi şi dumneata, Varuh Kuzmici,— spuse el comisarului, făcînd cu mîinile un gest de deznădejde — nu-mi plăteşte chiria! Nu-mi plăteşte şi pace.
— Ce să fac dacă n-am bani? Mai aşteaptă puţin, şi-ţi plătesc!
— Nu pot să mai aştept, omule! — spuse proprietarul mî-nios, făcînd o mişcare cu cheia în mînă. — Uită-te, locotenentul «oIonel Potogonkin stă la mine de şapte ani... Anna Petrovna Buhmisterova ţine cu chirie şi magazia şi grajdul cu iesle pentru doi cai, şi are trei slugi. Vezi ce chiriaşi am! Ca să fiu sincer, la mine nu s-a mai pomenit aşa ceva — să nu plăteşti chirie... Fă bine şi dă-mi banii ce mi se cuvin si cară-te de aici!
73
— Da, dacă te-ai obligat, plăteşte! — spuse comisarul clă-tinînd uşor din cap şi-şi vîră un deget după un nasture al uniformei.
— Cu ce să plătesc, vă întreb?   N-am nici un ban!
— Atunci, plăteşte-i cu produse ale meseriei dumitale! — spuse comisarul. — Poate dumnealui ar primi tablouri.
— Nu, taică, n-am nevoie de tablouri! Măcar dacă ar avea subiecte cuviincioase, să le pot atîrna în casă... Dacă ar fi, să zicem, un general cu stea, sau portretul prinţului Kutu-zov! Dar aşa, uite ce-a zugrăvit — un mujic în ru-başcă... pe servitorul care-i freacă culorile. Auzi dumneata, să-i facă porcului ăstuia portretul! Am să-l iau într-o zi la bătaie, că mi-a scos toate cuiele de la broaşte, ticălosul! Uită-te ce pictează tînărul acesta: Odaia în care locuieşte... S-o fi pictat barem cînd era orînduită şi curata! Insă a înfăţişat-o cu toată murdăria şi gunoiul dintr-însa. Uită-te şi dumneata, cum mi-a murdărit odaia! Am chiriaşi care stau la mine de şapte ani... colonei, pe Anna Petrovna Buhmisterova... Să ştii că nu există chiriaş mai rău decît un pictor! Trăieşte mai rău decît un porc... Să te ferească dumnezeu!
Bietul pictor fu silit să asculte toate acestea cu răbdare între timp, comisarul

începu să examineze tablourile şi studiile dovedind îndată că sufletul lui e mai viu decît al proprietarului şi nu e străin de impresiile artistice.
— Hm! — spuse el, arătînd cu degetul o pînză care înfăţişa o femeie goală. — Uite un subiect... cum să spun... Cu tîlc. Dar ăsta de ce are negreaţă sub nas? S-a mînjit cu tabac?
— Aceea e umbra! — răspunse aspru Ceartkov, fără să se uite la comisar.
— Puteai s-o pui în alt loc! Sub nas, prea bate la ochi. Dar portretul ăsta al cui e? — urmă comisarul, apropiindu-se de portretul bătrînului. — Prea e înspăimîntător. Oare a fost în adevăr atît de înfricoşător? Aoleu, se uită cu adevărat, nu altceva... Parcă ar fi Gromoboi. Cine ţi-a pozat pentru tabloul ăsta?
— Un... — începu Ceartkov, dar nu sfîrşi.
Se auzise un trosnet... Comisarul apăsase pesemne prea tare rama portretului cu mîinile lui vînjoase şi grosolane de poliţist: scîndurile laterale intrară înăuntru, una din ele căzu şi odată cu ea căzu cu un zgomot surd un fişic albastru. Ceartkov văzu îndată însemnarea: „1000 cervoneţi". Se aplecă să-l ridice; ca un nebun îl apucă, îl strînse convulsiv şi mîna i se lăsă în jos sub-greutate.
74
— Parcă ar fi zornăit bani! — spuse comisarul, auzind numai zgomotul lucrului căzut, căci de văzut n-avusese timp să-l vadă aşa de repede se plecase pictorul să-l ridice.
— Ce te priveşte pe dumneata?
— Mă priveşte pentru că trebuie să plăteşti imediat chiria. Pentru că ai bani şi nu vrei să plăteşti!
— Bine, am să-i plătesc astăzi!
— Atuncea de ce n-ai vrut să-i plăteşti mai înainte, de ce necăjeşti proprietarul şi mai pui şi poliţia pe drumuri?
— Pentru că n-am vrut să mă ating de banii aceştia! Dar diseară îi plătesc tot şi mîine mă mut. Nu vreau să mai stau la un proprietar ca dumneata.
— Ei bine, Ivan Ivanovici, are să-ţi plătească! — spuse comisarul proprietarului. — în cazul cînd n-ai să fii mulţumit pînă diseară... să nu se supere domnul pictor!
După aceste cuvinte comisarul îşi puse tricornul şi ieşi în tindă. Ieşi şi proprietarul după el, cu capul plecat şi parcă pe gînduri.
— Slavă domnului că s-au cărat! — spuse Ceartkov cînd auzi că s-a închis uşa de afară.
Apoi, scoţîndu-şi capul în tindă ca să-l expedieze şi pe Niki-ta — şi să rămînă singur — încuie uşa în urma lui, se întoarse în atelier cu inima zvîcnind şi desfăcu fişicul. Erau acolocervo-neţi.noi, sclipitori ca focul. „Oare nu-i un vis?" se tot întreba stînd lîngă grămada de galbeni, aproape nebun. Fişicul avea 1000 de cervoneţi în cap. Arătau întocmai ca aceia văzuţi în vis. Timp de cîteva minute, îi tot lua în mînă, îi tot examina şi nu-şi putea veni în fire. îşi aminti deodată toate poveştile cu comori şi casete cu sertare secrete, lăsate de unii strămoşi nepoţilor lor, cu toată ferma lor convingere că aceştia îşi vor risipi în viitor averea.
„Nu cumva s-o fi gîndit vreun bunic să lase un dar vreunui nepot în rama unui portret de familie?" gîndi Ceartkov. Cuprins ca de un delir romantic se întreba dacă nu există vreo legătură misterioasă între întîmplarea asta şi soarta sa. Oare n-o fi fost legată existenţa portretului de existenţa lui — iar cumpărarea n-o fi fost cumva un lucru dinainte hotărît? începu să cerceteze rama, curios. într-o parte se afla o mică scobitură, acoperită cu o scîn-durică într-un chip atît de meşteşugit şi de discret, încît dacă n-ar fi rupt-o mîna grea a comisarului, cervoneţii ar fi rămas acolo în pace pînă la sfîrşitul lumii. Examinînd portretul,

Ceartkov se minuna din nou de execuţia minunată şi de modul extraordinar

în care erau executaţi ochii. Nu i se mai păreau înspăimînţători acuma, dar privindu-i, încerca totuşi, fără voie un sentiment neplăcut. „Bunicul oricui vei fi fost, spuse el, dar pentru asta am să-ţi fac o ramă de aur cu geam".
Gîndind astfel, acoperi grămada de aur din faţa lui cu mîna. Atingerea îi grăbi bătăile inimii. „Ce să fac cu banii? gîndea el, privind ţintă cervoneţii. Acum existenţa mi-e asigurată pe cel puţin trei ani. Pot să mă închid în casă şi să lucrez. Am bani pentru uleiuri, pentru masă, pentru ceai, pentru cheltuială şi pentru chirie. De acum înainte nimeni n-o să mă mai tulbure şi nimeni n-o să mă mai sîcîie! îmi cumpăr un manechin bun, comand un tors de ghips, modelez nişte picioare, şi o voi avea astfel pe Venus ; îmi iau copii de pe cele mai bune tablouri... Dacă muncesc vreo trei ani pentru mine — fără grabă — şi nu numai spre a-mi vinde lucrările, îi întrec pe toţi, pot să ajung un pictor vestit".
Astfel îşi spunea, astfel gîndea, dar auzea din lăuntrul lui alt glas mai puternic, mai răsunător. Privi aurul încă odată, iar cei 22 de ani ai lui şi tinereţea înflăcărată vorbiră altfel!... Tot ce privise mai înainte cu invidie, tot ce admirase de departe, înghiţind în sec — era acum în puterea lui. Ah, cum începu a-i zvîc-ni inima, numai gîndindu-se la toate acestea ! Să-şi pună un frac modern, să se poată înfrupta după un post îndelungat, să-şi închirieze o locuinţă bună, să se ducă la teatru, la o cofetărie... fi aşa mai departe. Luă banii şi fugi în stradă.
Mai întîi se duse la un croitor, şi se îmbrăcă din cap pînă în picioare privindu-se întruna în oglindă ca un copil; îşi cumpără parfum, pomăda şi-şi închirie pe Nevski Prospekt, fără să se tocmească, o locuinţă luxoasă, cu oglinzi şi ferestre dintr-un singur geam. Fără să stea la gînduri îşi cumpără un lornion scump, îşi luă o mulţime de cravate, mai multe decît ar fi trebuit, apoi se duse la coafor şi-şi ondulă zulufii, se plimbă de două ori cu cupeul prin oraş, mîncă fără măsură bomboane la o cofetărie şi intră într-un restaurant francez, despre care auzise pînă atuncea lucruri tot atît de vagi ca şi despre statul chinezesc. Mîncă cu ifose, aruncînd publicului priviri destul de arogante, sau îndrep-tîndu-şi întruna zulufii în faţa oglinzii. Bău o sticlă de şampanie de a cărei existenţă, de asemenea, ştiuse pînă atuncea numai din auzite. Băutura îl ameţi puţin şi ieşi din restaurant înviorat, sprinten, ca şi cum toată lumea ar fi fost a lui. Se plimbă pe stradă îngîmfat, privind lumea prin lornion. Pe un pod întîlni pe un

fost profesor de-al lui şi-i trecu prin faţă semeţ, ca şi cum nici nu l-ar fi văzut, încît dascălul se opri şi rămase nemişcat pe pod, vreme îndelungată cu faţa plină de mirare.
Tot calabalîcul lui, şevalet, pînze, picturi şi lucruri au fost. duse la locuinţa luxoasă în aceeaşi seară. Ceea ce era mai bun fu pus la loc de cinste, iar ce era mai prost, într-un colţ. Ceartkov se plimba prin odăile splendide, tot privindu-se în oglindă. în suflet i se născu dorinţa de neînvins de a cîştiga gloria imediat şi de a deveni cunoscut. Parcă auzea lumea spunînd: „Ceartkov! Aţi văzut lucrările lui Ceartkov? Ce penel minunat are Ceartkov T Ce talent viguros are Ceartkov!" Umbla prin odaie entuziasmat şi gîndurile îi zburau aiurea. A doua zi, luă zece cervoneţi şi se prezentă la directorul unui ziar de tiraj, să-i ceară un sprijin ge-neros. Fu primit de către ziarist în chip cordial; acesta îi spuse numaidecît; „prea venerabile", îi strînse amîndouă mîinile şi-l întrebă de numele lui, de al tatălui şi de adresă. A doua zi apăru în ziar, sub un anunţ de un nou fel de luminări de seu, un articol cu următorul cuprins:
„Despre neobişnuitul talent al domnului Ceartkov": „Ne grăbim să facem o bucurie locuitorilor culţi ai capitalei, ammţîndu-le o achiziţie despre care se poate spune că e minunată din toate punctele de vedere. Toată lumea e de acord în ce priveşte afirmaţia că avem multe figuri şi chipuri strălucite, dar pînă acum

n-am avut mijloace de a le transpune pe pînza miraculoasă, spre a fi, transmise posterităţii. Acum, această lipsă a fost împlinită. Există un pictor care întruneşte toate condiţiile trebuincioase.. o femeie frumoasă poate fi acum sigură că va fi redată cu toată gra-ţiaşi cu tot farmecul ei vaporos, fin, încîntător, plăcut şi minunat, ca un fluture care trece primăvara de la o floare la alta. Un tată de familie respectabil se va vedea înconjurat de toată fa-milia. Un negustor, un ostaş, un cetăţean, un bărbat de stat, oricine îşi va continua drumul cu un nou zel. Grăbiţi-vă, grăbiţi-vă ! De la o plimbare, de la o petrecere la un prieten, sau de la verişoara dumneavoastră, de la o prăvălie luxoasă, ori unde v-aţi afla, gră-biţi-vă ! Atelierul minunat al pictorului (Nevski Prospekt, numărul cutare) e plin de portrete datorită penelului său demn de mîna unui Van Dyck, sau a unui Tizian. Nu ştii de care lucruri să te minunezi mai întîi: de exactitatea desenului şi de asemănarea cu modelul, sau de extraordinara strălucire şi frăgezime a coloritului. Fii lăudat, pictore! Ai tras un loz norocos. Vivat, Andrei Petrovici! (Precum se vede, ziaristului îi plăcea să fie familiar).
77
Preamăreşte-te pe dumneata şi preamăreşte-ne pe noi. Vom şti să te preţuim. Afluenţa publicului şi, împreună cu aceasta şi banii — cu toate că unii dintre confraţii noştri, ziariştii, se ridică împotriva lor — îţi vor fi răsplata."

Pictorul citi acest anunţ cu o tainică mulţumire, se însenină la faţă. Faptul că vorbea despre el presa era ceva nou. Reciti articolul de cîteva ori. Comparaţia cu Van Dyck şi cu Tizian îl măguli. De asemenea îi plăcu mult expresia: „Vivat, Andrei Petrovici!" In coloanele unui ziar i se spunea pe numele mic şi pe numele tatălui său: o cinste necunoscută de el pînă atuncea. începuse să se plimbe repede prin odaie, zburlindu-şi părul... Ba se aşeza în fotoliu, ba se scula şi se aşeza pe divan — închi-puindu-şi mereu cum are să-şi primească vizitatorii şi vizitatoarele— sau se apropia de cîte o pînză şi făcea înaintea ei o mişcare repede cu penelul, căutînd să-şi deprindă mîna cu gesturi graţioase. A doua zi, clopoţelul de la uşă începu să zbîrnîie. Pictorul fugi să deschidă. Intră o doamnă, însoţită de fata ei, de optsprezece ani, şi de un lacheu în livrea îmblănită.

— Dumneata eşti *monsieur* Ceartkov? — întrebă doamna. Pictorul se înclină.

— Despre dumneata se scrie atîta? Se spune că portretele dumitale sînt culmea perfecţiunii.

După ce rosti aceste cuvinte, doamna îşi puse lornionul la ochi şi începu să cerceteze pereţii goi.

— Unde-ţi sînt portretele?

— Le-am scos! — spuse pictorul, puţin fîstîcit... — Abia m-am mutat aici şi picturile sînt încă pe drum... n-au ajuns
încă.

— Ai fost în Italia? — întrebă doamna, fixîndu-l cu lornionul, pentru că nu găsise altceva de privit.

— Nu, n-am fost, dar am vrut să mă duc... De fapt, mi-am amînat deocamdată călătoria... Şedeţi vă rog! Sînteţi obosite?

— Mulţumesc, am stat destul în cupeu. Ah, însfîrşit, văd lucrări de-ale dumitale, — spuse doamna şi se îndreptă repede spre peretele din faţă, privind prin lornion nişte studii, schiţe, perspective şi portrete, aflate pe jos. *Cest charmant, Lisei Lise venez ici*[1]*).* O odaie pe gustul lui Teniers. Vezi! Neorînduială... neorînduială... o masă, pe ea un bust, o mînă, o paletă... Iată praf... Vezi cum e pictat? *Cest charmantl* Iar pe pînza asta, o
femeie care se spală pe faţă... *Quelle jolie figurel* [1]) Ah, iată un mujic! *Lise, Lisei* Un mujic în rubaşcă ! Uită-te, un mujic. Vasă-zică dumneata nu faci numai portrete!

— Oh, astea sînt nimicuri... sînt studii. M-am amuzat numai.

— Spune-mi, ce părere ai despre portretiştii de azi? Nu-i aşa că azi nu mai sînt pictori de talia lui Tizian? Le lipseşte vigoarea coloritului, le lipseşte acea... îmi pare rău că nu pot să-ţi spun în ruseşte. (Doamna era amatoare de pictură şi colindase cu lornionul toate galeriile din Italia). Totuşi, *monsieur* Noi... ah, cum pictează el! Ce penel extraordinar! Cred că figurile pictate de el au mai multă expresie decît ale lui Tizian. Dumneata nu-l cunoşti pe *monsieur* Noi?
— Cine-i acest Noi?
— *Monsieur* Noi? Vai, ce talent! I-a făcut portretul Lizei cînd n-avea decît doisprezece ani. Trebuie să vii neapărat la noi. *Lise,* să-i arăţi albumul! Ştiţi, am venit ca să-i începi imediat portretul.
— Cu plăcere... Sînt gata numaidecît!
într-o clipă, Ceartkov trase spre el şevaletul cu pînza pregătită pentru pictat, luă paleta în mînă şi îşi aţinti privirea pe chipul palid al fetei. Dacă ar fi fost cunoscător al firii omeneşti ar fi citit numaidecît începutul unei pasiuni copilăreşti pentru baluri, un început de melancolie şi de părere de rău că orele de dinainte şi de după masă sînt atît de lungi, dorinţa de a-şi arăta rochia nouă la plimbare, şi urmele grele ale unei sîrguinţe reci pentru studierea diferitelor arte, impuse de către mama ei, pentru înălţarea sufletului şi a simţămintelor. Dar pictorul nu vedea pe acest chip fraged decît străvezimea cărnii — amintind aproape porcelanul — atît de ademenitoare pentru penel, uşoara şi atrăgătoarea ei paliditate, un gît alb şi subţire şi o aristocratică subţirime a taliei. Se şi pregătea să triumfe, să-şi arate uşurinţa şi strălucirea penelului, care pînă atuncea avusese de-a face numai cu trăsăturile aspre ale unor modele grosolane, sau cu severele opere de artă antice şi cu copii de pe operele unor maeştri clasici. îşi şi închipuia cum are să arate acest chip vaporos.
— Ştii, — spuse doamna cu o expresie oarecum mişcătoare pe faţă, — aş vrea... e îmbrăcată cu o rochie... N-aş vrea s-o pictezi într-o rochie cu care ne-am obişnuit atîta. Aş vrea ca fata

E încîntător, Liza! Liza, vino aici (în limba franceză). (N. trad.)
Ce figură drăguţă! (în limba franceză). (N. trad.)

mea să fie îmbrăcată simplu şi să stea la umbra unui copac, pe fondul unui cîmp... iar în depărtări să fie o cireada sau un crîng... Să nu se vadă că s-a pregătit să meargă la un bal sau la o serată, îţi spun sincer că balurile noastre ne omoară sufletul, ne atrofiază gi cele din urmă rămăşiţe ale sentimentelor... înţelegi? Aş
ază §1
vrea să fie mai multă simplitate... Cît mai multă simplitate! Dar vai! Pe faţa mamei şi a fetei era scris că dansaseră atît de mult la baluri, încît amîndouă aveau figurile aproape ca de
ceară.
Ceartkov se apucă de treabă, îşi aşeză modelul, apoi chibzuî cîteva clipe şi trase cu penelul în aer cîteva linii, fixîndu-şi puncte de reper îngînd. închise un ochi pe jumătate, se dădu puţin înapoi, aruncă o privire de departe şi făcu schiţa într-un ceas. începu să picteze, mulţumit. Lucrul îl absorbi. Uită de toată lumea, uită pînă şi că se află în prezenţa unor dtamne din aristocraţie, începu chiar să-şi arate unele apucături specifice pictorilor, sco-ţînd diferite mormăieli şi fredonînd din cînd în cînd, cum face un artist adîncit cu tot sufletul în munca lui. Fără să se sinchisească, silea modelul să ridice capul, printr-o mişcare a penelului, în cele din urmă, fata începu să se sucească şi să arate o oboseală grozavă.
— Ajunge! Pentru prima oară, ajunge! — spuse mama.
— încă puţin, — se rugă pictorul, absorbit cu totul în muncă.

— Nu se poate, e timpul să plecăm! *Lise,* e ora trei! — spuse doamna, uitîndu-se la un ceasornic mic cu lanţ de aur, prins de cordon şi exclamă: — Vai, ce tîrziu e!
— Numai un minut! — repetă Ceartkov, cu un glas nevinovat şi rugător ca de copil.
Dar pesemne că doamna nu era deloc dispusă să-i îndeplinească dorinţele artistice, însă îi făgădui, în schimb, să stea mai mult data viitoare.
„Păcat, se gîndi Ceartkov, tocmai cînd începea să mi se dezmorţească mîna".
t
îşi aduse aminte că în atelierul de pe insula Vasilievski nu-l întrerupea nimeni cînd lucra. Nikita şedea nemişcat pe acelaşi loc şi putea să-l picteze cît voia. Adormea chiar în poziţia în care sta.
Puse penelul şi paleta pe scaun, nemulţumit, şi se opri tulburat înaintea pînzei. îl readuse la realitate un compliment spus de către doamna din societate. Porni grăbit spre uşă, să-şi conducă vizitatoarele.
Pe scară, primi invitaţia să vină săptămîna viitoare să mănînce la ele, şi se întoarse în odaie vesel! îl fermecase această aristocrată, pînă atuncea privise asemenea fiinţe ca pe ceva de care nu te poţi apropia, crezînd că sînt născute numai ca să treacă în goana cailor într-o trăsură splendidă, cu lachei în livrele, cu vizitiu ferchеşei să arunce doar priviri nepăsătoare omului care merge pe jos, îmbrăcat într-o manta sărăcăcioasă. Şi iată că acum, una din. aceste fiinţe îi intră încasă, el îi face portretul, şi e poftit la masă. într-o casă aristocratică. îl cuprinde un sentiment de adîncă mulţumire. încîntat, se cinsti cu o masă bună, cu un spectacol de seară, şi făcu din nou o plimbare cu cupeul prin oraş, fără să fi avut nevoie de aşa ceva.
în zilele următoare, nu se mai putu gîndi la lucrările obişnuite. Nu făcu decît să se pregătească şi să aştepte clipa cînd va zbîrnîi clopoţelul. în sfîrşit, aristocrata veni din nou, împreunat cu fata ei palidă. Pictorul le pofti să şadă, trase pînza spre el— de data aceasta cu mişcări precise şi cu pretenţii de maniere-mondene — şi începu să picteze. Ziua însorită şi lumina vie îl ajutară mult. Descoperi la acest gingaş model o mulţime de detalii care, odată prinse pe pînza, puteau da portretului calităţi înalte-îşi dădu seama că ar putea să facă ceva deosebit, dacă ar executa portretul în întreaga desăvîrşire în care ise înfăţişa acum modelul. Inima începu să-i tresalte, simţi că va exprima ceea ce-alţii nu băgaseră încă de seamă. Pictura îl absorbi în întregime-Se adînci în lucru, uitînd cu totul de obîrşia aristocratică a modelului. I se tăia răsuflarea, cînd se vedea reînviind pe pînză trăsăturile fine şi carnea fragedă, aproape străvezie, a tinerei fete. Prindea fiecare nuanţă, uşoara paloare a feţei, albastrul abi» perceptibil de sub ochi, şi se pregătise să fixeze chiar şi un mie coş ieşit pe frunte, cînd auzi deodată, pe deasupra umărului, glasul mamei:
— Vai, pentru ce faci asta? Nu-i nevoie! Poftim, aici, în cîteva locuri... parcă e prea mult galben... iar aici sînt mici pete de culoare închisă !
Pictorul începu să dea lămuriri că tocmai aceste pete *şi* această paloare dau farmec chipului, că fac ca tonurile feţei să fie plăcute şi vaporoase. I se răspunse însă că ele nu dau nici un farmec, că nu fac ca tonurile să fie plăcute şi că numai lui i se pare.
— Daţi-mi voie să pun puţin galben aici, într-un singur punct! — spuse pictorul*pe un ton naiv.

Nu i se îngădui însă nici acest lucru. I se spuse că *Lise* e astăzi cam bolnavă şi că, de obicei, nu e cîtuşi de puţin palidă... Dimpotrivă, faţa ei te uimeşte prin deosebita prospeţime a culorilor.
Dezamăgit şi întristat, Ceartkov se apucă să retuşeze ceea ce pictase pînă

atuncea. Astfel dispărură multe trăsături, aproape imperceptibile, iar odată cu ele dispăru în parte şi asemănarea. Nepăsător, începu să dea figurii de pe portret acel colorit general care se poate da şi din memorie şi care transformă pînă şi feţele pictate după natură, în chipuri ideale şi reci, ca acelea ce se văd pe modelele şcolare de desen.
Doamna era însă mulţumită, că acel colorit jignitor fusese îndepărtat. îşi arătă însă mirarea că lucrul durează atît de mult, adăugind că — după cît auzise — Ceartkov ar fi putut face un portret în două şedinţe. Pictorul nu ştiu ce să răspundă. Doamnele se ridicară şi se îndreptară spre ieşire. El puse penelul deoparte şi le petrecu pînă la uşă. Apoi, tulburat, rămase vreme îndelungată în faţa portretului pe care-l picta. Privindu-l prosteşte si zburau prin cap trăsăturile feminine, fine, şi toate tonurile şi nuanţele vaporoase pe care el le sezisase, dar le nimicise fără milă cu penelul. Cu gîndul la acele trăsături, dădu portretul la o parte şi începu să caute capul Psychei, schiţat odinioară pe pînză şi lăsat să zacă într-un ungher. Era un chip pictat cu îndemînare, dar ideal, rece, în trăsături generale, lipsite de viaţă. Neavînd altceva de făcut, începu să-l reîmprospăteze, fixînd pe el tot ce remarcase în figura vizitatoarei aristocrate. Trăsăturile, nuanţele şi tonurile prinse se fixau acolo purificate; asa se întîmplă de obicei, pictorilor după ce contemplă natura îndeajuns: se îndepărtează de ea şi înfăptuiesc o creaţie egală ei. încet, încet, Psyche prinse viaţă, iar ideea abia întrezărită înainte se întruchipa treptat într-un trup vizibil. Fără voia pictorului, trăsăturile tinerei fete din societate trecură la Psyche, •dîndu-i astfel o expresie deosebită, încît putea fi socotită drept o operă cu adevărat originală. Se părea că pictorul izbutise să prindă şi amănuntele şi caracterul de ansamblu al modelului. Ceartkov se cufundă cu toată fiinţa lui în muncă. Se ocupă numai de această lucrare timp de cîteva zile. Cînd veni doamna, împreună cu fata ei, îl găsiră lucrînd la Psyche. N-avusese timpul să ia pînza de pe şevalet. Doamna şi fata scoaseră strigăte de bucurie şi uimire şi bătură din palme.
82
— *Lise, Lise,* cîtă asemănare! *Superbe, superbe*[1])! Ce idee fericită ţi-a venit s-o îmbraci în costum elen! Vai, ce surpriză!
Pictorul nu ştia cum să le arate că sînt victimele unei plăcute erori.
— E Psyche, — spuse încet, ruşinat, cu capul plecat.
— Ai făcut-o în chip de Psyche. *Cest charmanl*[2])! spuse mama, zîmbind. Fata zîmbi şi ea. — *Lise,* nu-i aşa că-ţi stă minunat de bine să fii înfăţişată în chip de Psyche? *Quelle idee delicieusel*[3]) Dar ce manieră! Asta e Corregio! Am citit şi am auzit mult despre dumneata; dar îţi mărturisesc că nu mi-am închipuit să ai asemenea talent! Trebuie să-mi faci neapărat şi mie portretul !
După cum se vede, doamna voia să fie pictată şi ea în chip de Psyche.
„Ce să le fac? se gîndi pictorul. Dacă le place, lasă să treacă Psyche drept ceea ce vor ele..."
— Vă rog să mai staţi puţin, că mai am de retuşat cîte ceva, — spuse cu glas tare.
— Vai, mi-e teamă să nu-l strici... Seamănă atît de bine!
Pictorul îşi dădu seama că vizitatoarelor le era frică de galben. De aceea le linişti, spunîndu-le că nu vrea decît să dea ochilor mai multă strălucire şi expresie. In realitate, îi era .ruşine şi voia să dea chipului de pe pînză o asemănare măcar ceva mai mare cu modelul, ca să nu i se spună că e lipsit de scrupule. într-adevăr, trăsăturile fetei palide începură să se distingă mai limpede pe chipul Psychei.
— Ajunge! — spuse mama, fiindu-i teamă ca asemănarea să nu devină prea mare în cele din urmă.
Pictorul fu recompensat cu de toate: cu zîmbete, cu bani, •cu complimente, cu o sinceră strîngere de mînă şi cu o invitaţie la masă — într-un cuvînt primi o

răsplată măgulitoare. Portretul făcu vîlvă în oraş. Doamna îl arătă prietenelor. Toată lumea se minuna cum izbutise pictorul să păstreze asemănarea înfrumuseţînd totodată şi modelul. Fireşte că acest din urmă lucru era notat nu fără uşoară rumeneală a invidiei pe obraz. Deodată, pictorul fu asaltat cu lucrări. Părea că tot oraşul voia să fie pictat de el. Clopoţelul de la uşă suna întruna... Lucrul acesta, pe de o parte putea să-l bucure, pentru că îi îngăduia o practică

[x]) Minunat, minunat (în limba franceză). (N trad.) E încîntător (în limba franceză). (N, trad.)

) Ce idee fericită (în limba franceză). (N, trad.)

nesfîrşită, prin mulţimea şi varietatea figurilor. Din nenorocire însă, toţi clienţii lui erau oameni cu care greu te puteai înţelege: erau sau grăbiţi sau ocupaţi, sau aparţineau înaltei societăţi, deci erau încă şi mai ocupaţi decît alţii, şi de aceea din cale afară de nerăbdători. Toată lumea cerea ca portretele să fie făcute frumos şi repede. Pictorul îşi dădu seama că nu putea să dea lucrări desăvîrşite, şi că arta trebuia înlocuită prin dibăcie şi grabă în mînuirea penelului. Trebuia să prindă doar liniile generale ale modelului, fără să-i adîncească amănuntele mai fine. Intr-un cuvînt îi era cu neputinţă să redea natura în toată perfecţiunea. Trebuie adăugat că aproape toţi cei ce voiau să li se facă portretul aveau gusturi diferite. De pildă, cucoanele cereau să li se înfăţişeze în portrete numai sufletul şi caracterul, iar dacă se poate, de rest să nu ţină seama; toate colţurile să se rotunjească, iar lipsurile nu numai să le fie atenuate ci pe cît era cu putinţă, să fie înlăturate în întregime... Intr-un cuvînt, să fie înfăţişate în aşa fel, încît să nu-ţi mai iei ochii de la ele, ba chiar să le şi îndrăgeşti. De aceea, uneori, cînd începeau a poza, luau atitudini atît de nefireşti, încît pictorul rămînea uimit... Una încerca să pară melancolică, alta visătoare, alta — vrînd cu tot dinadinsul să-i iasă gura mai mică — îşi strîngea buzele aşa de tare încît în cele din urmă gura i se prefăcea într-un punct nu mai mare decît gămălia unui ac. Cu toate acestea fiecare cerea asemănare, naturaleţă şi atitudine degajată. Nici bărbaţii nu se deosebeau de femei în această privinţă: unul cerea să fie înfăţişat într-o atitudine energică a capului, altul cu o privire inspirată, îndreptată în sus. Un locotenent din gardă cerea ca privirea lui să-l amintească neapărat pe Marte[1]),pe cînd un slujbaş civil voia ca faţa lui să arate cît mai multă sinceritate şi nobleţe, iar mîna să-i fie rezemată pe o carte, pe care să fie scris, cu litereciteţe: „A apărat totdeauna adevărul". La început, cînd auzea asemenea pretenţii, Ceartkov simţea cum îl trec toate sudorile. Toate acestea trebuiau chibzuite, iar termenele erau aşa de scurte. Cînd în cele din urmă îşi dădu seama cum stau lucrurile, nu se mai frămîntă şi nu se mai osteni. Ghicea cîteodată de la primele vorbe ce voia o persoană. Celor ce voiau să semene cu Marte, le aşternea pe figură trăsăturile lui Marte, cui voia să semene cu Byron, i se da o atitudine byroniană. Dacă vreo doamnă dorea să fie Corina,

Zeul războiului, la romani. (N red. rom.)

Ondina sau Aspasia, Ceartkov primea orice cu multă plăcere, punînd pentru fiecare din belşug frumuseţe şi distincţiune, daruri care niciodată, cum se ştie, nu strică şi pentru care pictorului i se iartă uneori pînă şi lipsa de asemănare. In scurt timp, începu să se mire el însuşi de minunata repeziciune şi vioiciune a penelului. Cît priveşte modelele, se înţelege de la sine că erau extaziate şi-l proclamau geniu.

Cum s-ar zice, Ceartkov ajunse un pictor la moda. Era invitat la masă, însoţea doamnele prin galeriile de pictură şi chiar la plimbare, se îmbrăca elegant şi susţinea cu glas tare că un pictor trebuie să aparţină societăţii şi să se poarte

după starea lui socială, şi nu ca unii care se îmbracă adesea ca nişte cizmari, nu ştiu să se poarte cuviincios, nu respectă manierele mondene şi sînt lipsiţi de orice cultură. Introduse în atelier o rînduială şi o curăţenie deosebită, tocmi doi lachei impozanţi, primi elevi fercheşi, îşi schimba hainele de cîteva ori pe zi, îşi ondula părul, se apucă să studieze felul cum să-şi primească vizitatorii, se apucă să-şi înfrumuseţeze înfăţişarea prin toate mijloacele cu putinţă, spre a face doamnelor o impresie plăcută. Intr-un cuvînt, în scurt timp nu mai puteai recunoaşte în el pe pictorul modest care lucrase odinioară nebăgat în seamă în maghernița din insula Vasilievski.

Despre pictori şi despre artă se exprima acum pe un ton categoric: susţinea că artiştilor vechi li se atribuiau prea multe calităţi, şi că toţi — pînă la Rafael — făceau scrumbii, nu trupuri omeneşti, iar ideea că ar exista în operele lor ceva divin, era numai rodul închipuirii admiratorilor. Susţinea că nici lui Rafael nu i-au reuşit toate operele şi că multe dinele şi-au păstrat faima numai în virtutea tradiţiei; că Michel Angelo era un lăudăros; se fălea el cu cunoaşterea anatomiei, dar era cu totul lipsit de graţie; strălucirea, vigoarea penelului şi coloritul adevărat, trebuie căutate numai acum, în veacul nostru. Aici, fără să vrea, fireşte, aducea vorba şi despre el.

— Nu pot pricepe, — spunea Ceartkov, — nu pot pricepe încordarea cu care stau şi migălesc la un tablou unii oameni! După mine, unul care roboteşte luni de zile la un tablou, e meşteşugar nu artist!... Nu cred ca un astfel de om să aibă talent! Un geniu creează repede şi cu îndrăzneală. Eu, de pildă, — spunea el de obicei vizitatorilor, — am pictat portretul acesta în două zile; capul acesta într-o zi, asta în cîteva ceasuri, asta într-o oră şi ceva... Nu! In ce mă priveşte, nu pot socoti artă ceea-

ce se face cu migală sau încet, încet. Aceasta e meşteşug, nu artă!

Aşa vorbea vizitatorilor. Ei se minunau de vigoarea şi agerimea penelului său ba chiar scoteau exclamaţii de uimire, auzind cît de repede lucra.

— E un talent, un adevărat talent! — spuneau între ei, pe urmă. — Uitaţi-vă cum vorbeşte, cum îi strălucesc ochii! *II y a quelque chose dextraordinaire dans toute sa figurel*[1]*)*

Pictorul se simţea măgulit, auzind asemenea vorbe despre el. Se bucura ca un copil cînd era lăudat în presă, cu toate că laudele acelea erau cumpărate cu banii lui. Se ducea peste tot. locul cu revista, o arăta ca din întîmplare prietenilor şi cunoscuţilor, şi se bucura ca un copil de lucrul acesta. Cu cît îi creştea faima, i se înmulţea şi numărul lucrărilor şi al comenzilor. Cu timpul, se plictisi să facă tot aceleaşi portrete şi figuri, cu atitudini şi expresii învăţate acum pe dinafară. Picta fără prea multă plăcere, schiţa doar chipul la repezeală, lăsînd restul în grija elevilor. înainte, căuta să dea modelului o atitudine nouă, să uimească prin vigoare şi printr-un efect neaşteptat. Cu timpul, însă, se plictisi şi de aceasta. Creierul îi obosi, tot născocind şi chibzuind lucruri noi. Nu mai era în stare de aşa ceva şi dealtfel nici nu mai avea timp: viaţa de distracţii şi societatea, unde căuta să joace un rol de om monden, îi ţineau departe de muncă şi de gîndire. Penelul îşi pierdea căldura şi agerimea. Se închise pe nesimţite în forme monotone, rigide, învechite demult. Figurile de slujbaşi militari şi civili, uniforme şi reci — înţepate şi artificiale — nu erau pentru penel un cîmp prea larg de activitate: aceste figuri îl făcură să prindă a uita podoabele superbe, mişcările pline de vigoare şi pasiunile. Nici nu putea fi vorba de grupuri, de zugrăvirea unei acţiuni dramatice, sau de gîndul sublimului. N-avea înaintea lui decît uniforme, corsete şi fracuri, care te lasă rece şi ucid avîntul imaginaţiei. Lucrările lui nu mai aveau acum nici cele mai obişnuite calităţi; se mai bucurau totuşi de faimă, cu toate că adevăraţii cunoscători şi artişti, privindu-le, ridicau din umeri. Cei ce-l cunoscuseră mai înainte nu puteau să

pricea pă cum de i-a dispărut talentul, atît de viu la început; degeaba încercau să ghicească cum s-a putut stinge harul, la acest om abia ajuns la cel mai înalt grad de dezvoltare a tuturor puterilor.

*) în toată figura lui e ceva extraordinar (în limba franceză). (N. trad.)

Dar pictorul, ameţit, n-auzea aceste vorbe. Ajunsese Ia vîrsta eînd — după cum se spune — omul e mai aşezat la minte, şi începuse să se îngraşe. Acum citea prin ziare şi reviste epitete ca: „Venerabilul nostru Andrei Petrovici" sau „emeritul nostru Andrei Petrovici". Ajunsese să i se propună posturi de onoare, să fie poftit la examene şi în comitete. începuse — aşa cum se întîmplă întotdeauna la o vîrstă respectabilă — să ia apărarea lui Rafael şi a pictorilor vechi, nu pentru că s-ar fi convins de marile lor calităţi, ci spre a-i face pe pictorii mai tineri de ocară. începuse — potrivit vîrstei — să reproşeze tuturor tinerilor, fără deosebire, că sînt imorali şi că au pornit pe un drum greşit. începuse să creadă că totul e simplu pe lume, că nu există inspiraţie, că totul trebuie supus unei ordini unice, aspre, unei exactităţi şi unei uniformităţi absolute. Intr-un cuvînt, ajunsese la vîrsta cînd tot ce se cheamă elan scade, cînd arcuşul inspirat nu mai găseşte în inimă răsunetul adînc de odinioară şi cînd contactul cu frumosul nu mai transformă forţele proaspete în foc şi flacără — la vîrsta cînd simţurile tocite sînt mai sensibile la sunetul aurului, îi ascultă ispititoarea muzică cu mai multă luare-aminte, şi, încet, încet, pe nesimţite, se lasă adormite de ea. Gloria nu-l poate desfăta pe cel ce o cîştigă prin furt şi nu prin vrednicie: gloria palpită neîntrerupt numai în haina celui ce o merită. De aceea, toate sentimentele şi elanurile pictorului se îndreptară spre aur. Aurul îi era patima, idealul, spaima, desfătarea şi rostul vieţii. Ii creşteau în lăzi teancurile de bancnote. Ca toţi cei cuprinşi de acest dar îngrozitor, se plictisi, deveni nepăsător la tot ceea ce nu era aur, un zgîrciî şi un absurd strîngător de bani. Era gata să devină una din făpturile ciudate de care e plină lumea noastră nesimţitoare, una din acele făpturi pe care omul de omenie şi plin de viaţă le priveşte cu groază, ca pe nişte sicrie care umblă, care au în ele morţi, nu inimi. Insă un eveniment îl zgudui şi-i deşteptă toată făptura.

Intr-o zi găsi pe masă un bilet, prin care Academia de arte frumoase îl ruga — ca pe un demn membru al ei — să vină să-şi dea părerea despre o lucrare nouă, trimisă din Italia de un pictor rus, care îşi desăvîrşise studiile acolo. Acest pictor era unul din foştii lui colegi, pasionat de artă încă din copilărie, adîncit în ea cu toată fiinţa, muncind cu rîvnă, şi care renunţase la rude, la prieteni, la obiceiurile dragi şi trăia acolo, unde «ub cerul fermecător, înfloreşte o măreaţă pepinieră de artă,

N , S7

în Roma minunată, la al cărei nume inimile înflăcărate ale tuturor pictorilor bat mai puternic. Acolo, ca un pustnic, se adîncise în muncă şi în studiu, şi nimic nu-l putea abate de la artă. Puţin îi păsa ce credea lumea despre firea lui, despre felul de a se purta cu oamenii, despre faptul că nu respectă convenienţele mondene şi că-şi înjosea tagma prin îmbrăcămintea lui sărăcăcioasă şi lipsită de eleganţă.

Nu-i păsa dacă se supără pe el sau nu ceilalţi pictori. Neglijase şi jertfise totul pentru artă. Vizita neobosit galeriile de pictură, stătea ceasuri întregi în faţa operelor marilor artişti, spre a le pătrunde taina minunatelor peneluri. Nu sfîrşea nici o lucrare, fără s-o confrunte cu creaţiile marilor maeştri şi fără să citească în ele un sfat tăcut şi grăitor. Nu se băga în discuţii zgomotoase, nu ţinea cu puriştii, dar nici nu se ridica împotriva lor. Da fiecăruia ce i se cuvenea şi nu lua de nicăieri decît ce «ra frumos. In cele din urmă, şi-l luase ca maestru numai pe dumnezeescul Rafael, după pilda unui mare poet care, după ce «iţise multe şi felurite opere pline de măreţie şi frumuseţe, îşi luă în sfîrşit, drept carte

de căpătîi, numai„Iliada"a lui Homer[1],) •pentru că descoperise că are în ea tot ce şi-ar putea dori omul, şi că nu există nici un lucru care să nu fie răsfrînt în ea într-o perfecţiune adîncă şi sublimă. Aşa îşi însuşise acel pictor, din studiul lui Rafael, măreaţa idee a creaţiunii, viguroasa frumuseţe a gîndirii şi sublima splendoare a unui penel divin.
Intrînd în sală, Ceartkov găsi o mulţime imensă adunată în faţa tabloului. O adîncă tăcere, cum rareori se întîmplă să fie în mijlocul unui număr mare de amatori, domnea de data aceasta în sală. Ceartkov se grăbi să-şi ia un aer grav de cunoscător şi se apropie de pictură. Ce-a văzut, doamne!
Opera îi apăru în faţă, curată, imaculată şi frumoasă ca o mireasă. Se înălţa deasupra tuturor, într-un chip modest, dumne-.zeesc, nevinovat şi simplu, ca un geniu. Părea că figurile cereşti, copleşite de atîtea priviri aţintite spre ele, îşi plecaseră ruşinate minunatele lor gene. Cunoscătorii priveau cu un sentiment de involuntară uimire acest fel de pictură, nou şi neîntilnit pînă atuncea. Parcă îmbinase în el şcoala lui Rafael, prin deosebita distincţie a atitudinilor, cu aceea a lui Corregio, vădită prin neîntrecuta perfecţiune a penelului. Dar mai covîrşitoare ca

[1] Ar fi trăit, după Herodot, pe la 850 î. e.n. Este autorul marilor epopei Iliada şi Odissea şi al epopeii comice Batrocomyomachia. (N. red. ***tota.)***

orice era puterea de creaţie a autorului. Se vedea că studiase şi cele mai mici amănunte ale picturii, sezisase legea şi puterea lăuntrică a fiecărui lucru şi peste tot era redată vaporoasa rotunjime a liniilor, aşa cum se află ea în natură şi cum numai ochiul unui artist creator o vede, dar pe care un pictor copist o face colţuroasă. Se vedea că toate lucrurile luate din afară fuseseră mai întîi închise în sufletul lui şi numai după aceea porniseră ca un şuvoi, ca un cîntec unic, armonios şi solemn. Atuncea, pînă şi cei neiniţiaţi şi-au dat seama limpede de prăpastia grozavă dintre o creaţie şi o simplă copie după natură. E aproape cu neputinţă de redat liniştea neobişnuită a privitorilor: nu se auzea nici un zgomot, nici un foşnet; în răstimp, tabloul părea tot mai depărtat, tot mai înalt. Tot mai luminos şi mai minunat se desprindea de ceea ce-l înconjura, pînă cînd se transformă, în sfîrşit, într-o străfulgerare — rod al unei inspiraţii divine — străfulgerare pentru care omul se pregăteşte toată viaţa. Lacrimile erau gata-gata să lunece pe feţele privitorilor. Părea că toate gusturile, cu toate devierile lor cele mai îndrăzneţe, se contopiseră într-un singur imn mut, închinat unei opere dumnezeeşti.
Ceartkov rămase nemişcat în faţa picturii, cu gura căscată. îşi reveni abia într-un tîrziu, cînd vizitatorii şi cunoscătorii prinseră să vorbească şi să discute despre calităţile tabloului şi cînd, în sfîrşit, i se adresară, rugîndu-l să-şi spună părerea. îşi veni în fire; voia să-şi ia un aer nepăsător, obişnuit, să-şi spună o părere banală de pictor blazat, cam în felul acesta: „Da, fireşte, e adevărat că pictorului nu i se poate contesta talentul... Tabloul are calităţi, se vede bine că artistul a vrut să exprime ceva, totuşi, în ceea ce priveşte esenţialul..." Apoi, să adauge cîteva dintre acele laude care-l pot distruge pe orice pictor. Voise să se exprime astfel dar vorbele îi îngheţară pe buze, lacrimile prinseră să-i curgă, izbucni în hohote de plîns şi ieşi în goană din sală ca un nebun.
Acasă, rămase un timp nemişcat şi buimăcit, în mijlocul splendidului său atelier. I se trezise într-o singură clipă toată făptura, toată viaţa, parcă ar fi întinerit la loc, parcă i s-ar fi aprins la loc seînteile stinse ale talentului. Vălul de pe ochi îi căzu deodată. Dumnezeule! Cum de şi-a distrus atît de nemilos cei mai buni ani ai tinereţii? Cum de a lăsat să i se stingă focul ce-i pîlpîise poate în piept? Oare dacă nu l-ar fi lăsat să se stingă nu s-ar fi dezvoltat în toată frumuseţea şi măreţia şi ar fi stors lacrimi de uimire şi recunoştinţă? Cum de a distrus totul fără

îndurare? Deodată, i se păru că renasc în el toate avînturile,. toate aspiraţiile de altădată.
îşi luă penelul şi se apropie de o pînză. Simţea cum îl tree sudorile de încordare. N-avea decît o singură dorinţă şi un singur gînd: să zugrăvească un înger căzut. Ideea asta era cea mai potrivită cu starea lui sufletească.
Dar, vai! Toate figurile, toate atitudinile, toate grupurile s aşterneau nefiresc, fără nici o armonie, ca şi gîndurile. Prea i se închiseseră ca într-un tipar şi penelul, şi imaginaţia; avîntuî nu mai putea trece limitele ce şi le impusese; nu mai putea sfa-rîma cătuşele ce şi le făurise; ieşiră doar incorectitudini şi greşeli. Nesocotise scara lungă şi obositoare a cunoştinţelor însuşite încet, încet, şi a legilor fundamentale ale cîştigării gloriei. II apucă ciuda. Porunci să-i fie scoase din atelier ultimele lucrări,, toate tablourile acestea lipsite de viaţă, făcute după cerinţele-modei, şi toate portretele de husari, de doamne şi consilieri de stat. Se închise singur în atelier, porunci sănu-l tulbure nimeni, şi se adînci în lucru cu toată făptura lui. Lucra ca un tînăr răbdător, ca un elev. Dar ce lucruri neîndurător de jalnice îi ieşeau de sub penel. Se oprea întruna căci nu cunoştea nici cele mai elementare principii, iar mecanismul simplu, neînsemnat, pe-care nu-l stăpînea, îi răcea tot avîntul şi era o piedică de netrecut pentru imaginaţie. Fără voia pictorului, penelul se întorcea la formele învăţate: mîinile se împreunau în acelaşi fel, ca de obicei, capul nu îndrăznea să ia o atitudine nouă. Pînă şi faldurile hainelor erau redate după vechiul tipic şi nu voiau să se drapeze pe noua poziţie a trupului. O simţea, îşi dădea el bine seama singur de acrst lucru.
„Oare am avut într-adevăr talent? Nu m-am înşelat cumva?" se întrebă pictorul în cele din urmă. Se apropie de vechile lui lucrări, făcute cu gînd curat şi dezinteresat în sărăcăcioasa maghernită din insula Vasilievski, departe de oameni, de belşug; şi de capricii. Se apropie de ele şi începu să le examineze cu luare-aminte. înaintea ochilor i se înfăţişa toată viaţa lui mizeră de altădată.
— Da, am avut talent! — spuse el deznădăjduit. — I se văd pretutindeni urmele şi semnele...
Se opri şi se cutremură. Ochii lui se întîlniră cu alţi ochi care îl priveau ţintă. Era portretul acela neobişnuit, cumpărat odinioară în pasajul Şciukin. Rămăsese tot timpul în spatele altor tablouri şi-l uitase cu totul. Acum însă, după ce fuseseră*
90
scoase toate picturile şi portretele la modă, de care era plin atelierul, ieşi din nou la iveală — parcă anume — împreună cu lucrările din tinereţe. 11 cuprinse furia cînd îşi aduse aminte acea întîmplare curioasă şi faptul că, în oarecare măsură straniul portret fusese pricina transformării lui, şi că acea comoară des-coperită într-un chip atît de miraculos deşteptase în el toate pornirile deşarte, care îi nimiciseră talentul. Porunci numaidecît ca odiosul portret să fie scos din atelier. Insă nici după aceea nu i se potoli tulburarea: toată fiinţa şi toate simţurile i se zgu-duiseră pînă în temelie. Cunoscu un chin îngrozitor, deosebit de rar, care ca o excepţie surprinzătoare apare uneori în viaţă — chinul unui talent slab care vrea să creeze ceva ce-i întrece puterea, chinul care la un tînăr se preface în lucruri mari, dar la un om trecut de hotarul visurilor se transformă într-o sete stearpă, chinul care îl face să fie în starea de nelegiuiri înfiorătoare. O cuprinse o invidie groaznică, plină de furie. Ii plesnea fierea cînd vedea vreo lucrare cu pecetea talentului. Scrîşnea, o devora cu ochi de Vasilisk[1].) I se născu în suflet cea mai infernală dorinţă ivită vreodată la un om şi se apucă s-o îndeplinească cu o energie plină de furie. începu să cumpere tot ce producea plastica mai frumos. După ce cumpăra tabloul pe un preţ mare, îl aducea acasă cu băgare de seamă şi începea să-l sfîşie ca un tigru înfuriat, să-l taie în bucăţi, să-l calce în picioare, rîzînd cu adîncă satisfacţie. Averea lui nemăsurată îi

îngăduia să-şi îndeplinească dorinţa asta satanică. îşi dezlegă toţi sacii cu aur, deschise toate cuferele. Nici un monstru ignorant n-a distrus-vreodată atîtea obiecte de artă minunată ca acest răzbunător sălbatic. Cînd îl vedeau venind la licitaţii, concurenţii pierdeau nădejdea de a mai putea cumpăra vreo operă de artă. Era ca şi cum cerul încărcat de furie ar fi trimis anume acest îngrozitor bici pe pămînt spre a-i lua tot ce are mai armonios. Patima aceasta îngrozitoare îl făcea înfricoşător; era mereu supărat şi veşnic îi sta zugrăvită pe faţă răutatea. Trăsăturile chipului arătau blestem şi hulă, ca şi cum s-ar fi întruchipat în el demonul înspăimîntător descris într-un chip maestru de Puşkin. Gura lui nu spunea decît cuvinte pline de venin şi de dezaprobare. Cînd era văzut pe stradă, toată lumea, pînă şi cunoscuţii lui, căutau să-l ocolească încă de departe, ca pe o harpie,, spunînd că le strică tot restul zilei.

) Şarpe fabulos care, după credinţa celor vechi, ucidea pe oricine,, numai cu privirea. (N. red. rom.)

Din fericire pentru lume şi pentru artă, asemenea viaţă încordată şi violentă n-a putut dura mult: prea era anormală patima şi prea tare faţă de slabele puteri ale făpturii lui Ceartkov. Crizele de furie şi de nebunie îl cuprindeau tot mai des,pînă ce se transformară în cele din urmă într-o boală îngrozitoare. Frigurile crîncene, însoţite de o oftică galopantă, îl cuprinseră cu atîta putere, încît în trei zile Ceartkov era o umbră. Se mai adăugară la boală şi toate simptomele unei nebunii fără leac. Uneori nici cîţiva inşi nu erau în stare să-l ţină. Cîteodată i se năzăreau ochii vii şi demult uitaţi ai ciudatului portret. Atun-cea, nebunia îi era îngrozitoare. I se părea că toţi oamenii aflaţi lîngă patul lui sînt portrete înspăimîntătoare. Portretul bă-trînului asiatic se dubla o dată şi încă o dată, încît parcă pereţii se căptuşeau în întregime cu portrete şi toate îl priveau ţintă pe Ceartkov cu ochii lor vii, împietriţi. Alte portrete la fel de înfricoşătoare îl priveau din tavan, în jos. Odaia se lărgea, se prelungea la infinit şi era plină toată de ochi împietriţi. Medicul care-l trata auzise ceva despre viaţa lui ciudată şi se străduia din toate puterile să descopere misterioasa legătură dintre vedenii şi viaţa lui, dar nu putu afla nimic. Bolnavul nu-şi mai dădea seama de nimic şi nu mai simţea nimic afară de chinuri. Se văita îngrozitor, înşira vorbe neînţelese. In cele din urmă firul vieţii lui se rupse, într-o ultimă crispare de suferinţă, de data asta mută. Cadavrul îi era înspăimîntător. Nu se mai găsi nimic din bogăţiile strînse. Abia după ce văzu rămăşiţele operelor de artă cumpărate pe preţ de milioane — lumea pricepu groaznica întrebuinţare dată averii lui.

PARTEA A DOUA

In faţa casei unde avea loc licitaţia, se opriseră nenumărate trăsuri, cupeuri, căleşti; averea care se vindea fusese a unui iubitor de artă, bogat, unul din acei ce-şi duc viaţa într-o somnolenţă dulce, pasionaţi după amoraşi şi zefiri, cu faimă de Mecena[1]) şi care cheltuiesc cu nevinovăţie milioanele adunate de părinţi chibzuiţi, şi cîteodată chiar şi milioanele cîştigate prin munca lor. După cum se ştie, astfel de Mecena nu mai există

[x]) *Caius-Cilnius Mecena*— (secolul I. î. e.n.) Om politic şi scriitor roman. Sfetnic al împăratului August. Protector al poeziei şi al ştiinţei. Numele său a devenit sinonim cu protector al artelor. (N. red. rom.)

azi; veacul nostru, al nouăsprezecelea, are mai mult chipul trist al unui bancher care se desfăta cu milioane înşirate pe hîrtie.

Sala lungă era plină de o mulţime pestriţă de vizitatori ce se năpustiseră ca păsările de pradă asupra unui hoit încă neridicat. Erau acolo mulţi negustori ruşi din Gostinîi-Dvor şi de la hala de vechituri, îmbrăcaţi toţi în redingote albastre, de croială nemţească. Arătau energici, liberi în mişcări, nu mai aveau

serviabilitatea dulceagă a negustorului rus, aflat în prăvălia lui, în faţa clientului. Aici nu făceau fasoane, cu toate că în sală se aflau o mulţime de aristocraţi, înaintea cărora — în alt loc — ar fi fost în stare să facă plecăciuni atît de adînci, încît ar fi măturat pînă şi praful de pe jos adus de cizmele lor. Erau cu totul nestingheriţi, puneau mîna pe cărţi sau pe tablouri, fără să se jeneze, căutau să afle valoarea lucrurilor, concurîndu-i cu îndrăzneaţă chiar şi pe conţii pricepuţi în materie.

Erau aici mulţi vizitatori nelipsiţi, care aveau obiceiul ca, în loc să ia micul dejun, să viziteze în fiecare zi sălile de licitaţii. Aristrocraţii pricepuţi, aflaţi acolo, socoteau de datoria lor să nu scape nici un prilej de a-şi îmbogăţi colecţiile; veneau dealtfel şi pentru că n-aveau ce face între orele douăsprezece şi unu. Mai erau, în sfîrşit, şi unii domni nobili, stînd prost cu hainele şi cu buzunarul, dar care vin totuşi la licitaţie în fiecare zi, fără nici un scop, ci numai ca să vadă cum sesfîrşeşte licitaţia, cine dă mai mult, cine mai puţin, cine pe cine se concurează şi cine cumpără pînă la urmă.

0 mulţime de tablouri erau împrăştiate fără nici un rost printre mobile şi printre teancuri de cărţi cu monograma fostului proprietar, care poate nici n-avusese lăudabila curiozitate de a le răsfoi. Vase chinezeşti, plăci de marmoră pentru mese, mobile noi şi vechi cu linii curbe, cu grifoni, cu sfincşi şi cu picioare de leu, lămpi cu poleială de aur ştearsă, candelabre, chenchete îngrămădite unele peste altele, fără ordinea obişnuită în prăvălii. Sala înfăţişa o dezordine artistică.

De obicei, ne îngrozim cînd vedem o licitaţie, pentru că totul seamănă a înmormîntare. O sală de licitaţie e totdeauna întunecoasă. Ferestrele astupate cu mobile şi tablouri, abia lasă lumina să pătrundă. Tăcerea de pe feţele oamenilor, glasul de îngropăciune al celui ce conduce licitaţia, bătaia lui în masă cu ciocanul, parcă slujind parastasul bietelor obiecte de artă în-tîlnite acolo unele cu altele într-un chip atît de ciudat, te im-

presionează şi mai neplăcut, îţi întăresc şi mai mult impresia stranie de la început.

După cît se părea, licitaţia era în toi. Oameni mulţi, cu înfăţişare respectabilă, se frămîntau care mai de care. Sunînd din toate părţile cuvîntul „ruble" nici nu dădeau portărelului răgaz să repete preţul sporit, căci într-o clipă se împătrea. Mulţimea se frămînta mai ales pentru un portret, care nu putea să nu atragă atenţia oricui ar fi avut o cît de mică idee despre pictură. Arăta clar penelul unui pictor de seamă. Se vedea că fusese restaurat de mai multe ori. înfăţişa un asiatic îmbrăcat într-un veşmînt larg, cu un chip neobişnuit de ciudat. Pe toţi cei adunaţi în jurul lui îi izbea mai ales vioiciunea neobişnuită a ochilor. Cu cît îi cercetai mai mult, cu atît se părea ca te vor străpunge. Ciudăţenia asta şi iscusinţa extraordinară a artistului atrăseseră atenţia tuturor. Mulţi părăsiră licitaţia, pentru că se ajunsese la un preţ fantastic. Rămăseseră numai doi aris-tocraţi, cunoscuţi iubitori de pictură, şi nu voiau cu nici un preţ să renunţe la achiziţie. Se înfierbîntaseră amîndoi şi ar fi urcat preţul mai grozav, dacă cineva dintre cei de faţă n-ar fi spus:

— Daţi-mi voie să întrerup licitaţia pentru o clipă... Cred că •eu am dreptul la acest portret mai mult decît oricine.

Vorbele atraseră într-o clipă atenţia tuturor. Fuseseră rostite de un bărbat zvelt, de vreo treizeci şi cinci de ani, cu lungi -zulufi negri. o faţă plăcută de o senină nepăsare trăda un suflet străin de chinuitoarele zguduiri lumeşti. Hainele lui nu cereau să fie socotite moderne şi toată înfăţişarea lui trăda artistul. Era, într-adevăr, pictorul B., cunoscut personal de către mulţi -dintre cei de faţă.

— Oricît de ciudate vi s-ar părea vorbele mele, — continuă el, văzîndcătoţi îl priveau culuare-aminte, — dacă aţi fi dispuşi să-mi ascultaţi scurta istorisire, v-

aţi da seama că eram îndreptăţit să le rostesc. Totul mă face să cred că portretul acesta e -cel pe care-l caut!

O curiozitate firească se întipări aproape pe toate feţele. Pînă şi portărelul se opri cu ciocanul ridicat şi se pregăti să asculte, cu gura căscată. La început cei mai mulţi se uitau, fără voie, la portret, dar pe măsură ce povestirea îi prindea mai tare, se uitau ţintă spre povestitor.

— Cunoaşteţi cartierul numit Kolomna, — începu pictorul. — Acolo totul e altfel decît în alte cartiere ale Petersburgului: partea asta a oraşului nu-i nici capitală, nici provincie. Cînd

intri într-o stradă a Kolomnei, simţi cum toate dorinţele şi toate pornirile tinereşti ţi se spulberă. Viitorul n-are acolo nici un orizont, totul e liniştit, retras, departe de zbuciumul capitalei. Acolo se stabilesc slujbaşi în retragere, văduve sau oameni săraci, «are au de-a face cu senatul[1]) şi care de aceea s-au condamnat să locuiască acolo aproape toată viaţa; bucătăresele care şi-au făcut suma se învîrtesc toată ziua prin piaţă, trăncănesc cu vreun mujic prin dugheni, cumpărînd de acolo de cinci copeici cafea şşi de patru copeici zahăr, în sfîrşit, zăreşti acolo oameni, pe care i-ai putea numi cu un singur cuvînt — oameni cenuşii. Hainele Jor, chipul, părul, ochii le sînt tulburi şi cenuşii, ca o zi fără furtună, dar şi fără soare, cînd ceaţa întunecă conturul tuturor lucrurilor. In această categorie intră plasatorii de la teatru, la .pensie, consilierii titulari în retragere şi slujitorii lui Marte, pensionaţi cu cîte un ochi scos şi cu cîte o buză umflată. Tuturor acestor oameni nu le mai pasă de nimic. Cînd merg pe stradă, «e uită în jos, fără să ia nimic în seamă şi tac, fără să se igîndească la nimic. Avutul lor e o nimica toată, uneori averea li-i doar o sticlă de votcă, din care trag pe îndelete toată ziua: încetineala asta îi fereşte de beţiile tari, cu băutură multă, •ca acelea pe care le fac.duminica tinerii meseriaşi nemţi, aceşti •eroi ai străzii Meşcianskaia, singurii stăpîniai trotuarului după miezul nopţii.

Viaţa e peste măsură de liniştită în Kolomna. Rar trece ţie acolo cîte un cupeu al vreunui actor şi tulbură liniştea prin zgomotul, scîrţîitul şi uruitul roţilor. Acolo, toată lumea umblă pe jos. Birjarul trece fără muşteriu de cele mai multe •ori, ducînd doar fîn pentru mîrţoagă. Acolo poţi găsi casă cu •cinci ruble pe lună şi chiar şi cu cafea dimineaţa. Văduvele care primesc pensie sînt aristocraţia cartierului. Au o purtare cuviincioasă, îşi mătură cu grijă odaia, discută cu prietenele despre scumpetea cărnii şi a verzii, unele au cîte o fată tînără, tăcută de parcă n-ar avea glas, uneori drăguţă, cîte un căţel scîrbos şi •cîte o pendulă cu bătaie tristă. Vin la rînd actorii, cărora nu le îngăduie leafa să se mute din Kolomna; sînt oameni liberi — ca toţi artiştii — şi trăiesc numai pentru plăcerea lor. Stau în halat, îşi repară pistolul, fac din carton diferite lucruri folo-•sitoare pentru casă, joacă dame sau cărţi cu cîte un prieten venit în vizită. Aşa îşi petrec toată dimineaţa; seara, au cam

*) Instituţie superioară juridico-administrativă, in Rusia ţaristă. KN. red, rom.)

aceleaşi îndeletniciri, doar că uneori s-adaugă *punch-i.* După aceşti aşi şi aristocraţi ai Kolomnei, urmează puzderia oamenilor mărunţi. Ca să stai şi să-i aminteşti pe toţi, ar fi ca şi cum te-ai apuca să numeri mulţimea de musculiţe dintr-un oţet învechit. In Kolomna stau bătrîne evlavioase, bătrîne care o duc într-o beţie, bătrîne care se închină lui dumnezeu şi beau de sting, bătrîne care îşi cîştigă bucata de pîine prin mijloace cu neputinţă de înţeles sau care, ca nişte furnici, cară boarfe şi albituri vechi de la podul Kalinkin pînă la hala de vechituri, ca să le vîndă acolo cu cincisprezece copeici. Intr-un cuvînt, ultima drojdie a societăţii, pentru care nici cel mai virtuos economist n-ar găsi

mijlocul să-i îmbunătăţească situaţia.
V-am vorbit despre aceşti oameni, spre a vă arăta cît de des sînt siliţi să caute un ajutor urgent sau să recurgă la împrumuturi. De aceea, printre ei se stabilesc cămătari de un soi deosebit, care le dau cu împrumut, pe amanet, sume mici cu dobîndă mare. Toţi aceşti cămătari mici sînt mult mai neome-noşi decît cei mari, pentru că ei apar în mijlocul sărăcimii şi al zdrenţelor expuse în văzul tuturor, pe care un cămătar bogat nu le vede, căci el are de-a face cu oameni care umblă în cupeu. De aceea, omenia le moare prea de timpuriu în suflete.
Printre aceşti cămătari era unul... Trebuie să vă spun, însă, că întîmplarea începută s-a petrecut în veacul trecut, anume sub domnia împărătesei Ecaterina a Ii-a. Puteţi să vă închipuiţi cît de mult s-a schimbat Kolomna de atuncea, ca înfăţişare şi ca viaţă. Aşadar, unul dintre cămătarii de acolo era o făptură extraordinară din toate punctele de vedere şi se stabilise în Kolomna demult. Purta un veşmînt asiatic, larg. Culoarea închisă a feţei îi trăda obîrşia sudică, dar nimeni nu putea spune exact ce naţie era: indian, grec sau persan. Statura lui aproape neobişnuit de înaltă, faţa slabă şi negricioasă, de o culoare îngrozitoare, indescriptibilă, ochii lui cu un foc neobişnuit, sprîncenele stufoase, îl deosebeau izbitor de locuitorii cenuşii ai capitalei. Nici casa lui nu se asemăna cu micile căsuţe de lemn din jurul ei. Era o clădire de piatră de felul celor clădite odinioară de către negustorii genovezi — cu ferestrele de formă neregulată, cu obloane de fier şi cu zăvoare.
Acest cămătar se deosebea de alţii şi prin aceea că putea împrumuta pe oricine cu orice sumă, de la cerşetoarea bătrînă şi pînă la risipitorul demnitar de la curte. In faţa casei lui se opreau adeseori cupeuri luxoase, pe fereastra cărora privea une-
96
ori capul unei femei din înalta societate, îmbrăcată în veşminte bogate. Se zvonea, cum e dealtfel obiceiul că cuferele lui de fier erau pline de bani fără număr, de giuvaeruri, de briliante şi de alte lucruri lăsate zălog, însă — în ciuda acestui fapt — n-avea lăcomia de cîştig obişnuită la cămătari. Dădea bani cu plăcere şi, pe cît se pare, eşalona plata într-un mod foarte avantajos. Insă prin operaţii aritmetice ciudate, făcea ca dobînda să ajungă la sume grozav de mari. Cel puţin aşa spunea lumea. Insă, ceea ce părea mai ciudat şi mai izbitor, era faptul că toţi acei ce luau bani cu împrumut de la el aveau o soartă stranie: toţi îşi încheiau viaţa într-un chip nenorocit. Nu ştiu dacă acestea erau simple presupuneri sau pălăvrăgeli superstiţioase şi absurde sau, dimpotrivă, erau zvonuri anume împrăştiate. Dar, cîteva cazuri petrecute într-un timp scurt, sub ochii tuturor, sînt exemple vii şi izbitoare.
Pe vremea aceea, se remarca un tînăr aristocrat care, în ciuda vîrstei, se evidenţiase în serviciul statului. Iubea cu înflăcărare tot cea ce era adevărat şi înalt, apăra tot ceea ce crease arta şi mintea omului şi făgăduia să fie un Mecena. In scurt timp fusese distins după merit de către însăşi împărăteasa, care îi încredinţase un post important, potrivit în totul cu cerinţele lui, un post unde putea să facă mult pentru ştiinţă şi pentru binele omenirii. Tînărul dregător se înconjurase de pictori, poeţi şi învăţaţi. Voia să le dea tuturor de lucru şi să-i încurajeze pe toţi. Scosese pe cheltuială proprie o mulţime de publicaţii folositoare, comandase numeroase lucrări de artă, instituise premii de încurajare, dar cheltuind sume mari de bani, îşi prăpădise în cele din urmă toată averea. Insă avîntul generos nu-l lăsa să renunţe la îndeletnicirile lui şi începu să caute peste tot bani cu împrumut, iar în cele din urmase adresă cămătarului pomenit. După ce făcu un împrumut mare, omul acesta se schimbă cu totul, încît în scurt timp începu să prigonească tot ce era inteligenţă şi talent în dezvoltare. Vedea în toate scrierile numai părţile slabe şi răstălmăcea fiecare cuvînt. Pe vremea aceea izbucni, din nefericire, revoluţia franceză. Acest eveniment îi servi

de armă pentru toate mîrşăviile posibile. In orice acţiune vedea o orientare revoluţionară şi aluzii suspecte. Devenise atît de bănuitor, încît — în cele din urmă — începu să se bănuiască pînă şi pe el însuşi şi se apucă să facă denunţuri neîntemeiate, nenorocind multă lume. Se înţelege că asemenea fapte nu puteau să nu ajungă la cunoştinţa tronului. Mărinimoasa împărăteasă

s-a îngrozit şi, plină de nobleţea sufletească ce împodobeşte capetele încoronate, a rostit nişte cuvinte, al cărui înţeles adînc, deşi n-a ajuns la noi cu toată exactitatea, se întipări în multe inimi. A spus anume, că sub un regim monarhic nu se prigonesc pornirile înalte şi nobile ale sufletului şi că sub un astfel de regim nu se dispreţuiesc şi nu se împilează creaţiile minţii, ale poeziei şi ale artei. Dimpotrivă, monarhii le-au ocrotit totdeauna. Un Shakespeare, un Moliere au strălucit sub protecţia lor generoasă, pe cînd un Dante n-a putut să-şi găsească adăpost în patria lui republicană. Adevăratele genii se nasc sub strălucirea şi puterea suveranilor şi a imperiilor, iar nu pe timpul unor fenomene politice monstruoase, sau pe timpul teroarei republicane, care n-au dăruit pînă acum lumii nici un poet. Poeţii şi artiştii trebuie răsplătiţi, pentru că dau sufletului o pace şi o linişte minunată, nu tulburare şi nemulţumire. învăţaţii, poeţii şi toţi promotorii artelor sînt perlele şi briliantele unei coroane imperiale, şi ele măresc frumuseţea şi strălucirea epocii unui mare suveran. împărăteasa era de o frumuseţe dumnezeiască în clipa cînd rosti acele cuvinte. Mi-aduc aminte că bătrînii nu puteau vorbi despre asta, fără să plîngă. Toată lumea urmărea cu interes desfăşurarea acelei acţiuni. Spre cinstea mîndriei noastre naţionale, trebuie să subliniem că, într-o inimă de rus, sălăşluieşte totdeauna dorinţa nobilă de a lua apărarea asupritului. Demnitarul care înşelase încrederea ce se pusese în el a fost pedepsit în chip exemplar şi îndepărtat din slujbă. Insă o pedeapsă mult mai grozavă se citea pe feţele compatrioţilor: un dispreţ hotărît şi general. Mi-i cu neputinţă să vă descriu cît a suferit sufletul lui vanitos! Mîndria, ambiţia înşelată, speranţele spulberate, toate s-au strîns laolaltă şi viaţa lui s-a stins în accese de nebunie şi de grozavă furie.

Acum, să vă povestesc alt caz izbitor, petrecut la fel, sub ochii tuturor. Era o fată, mai frumoasă decît toate fetele de pe atuncea ale capitalei noastre. Se îmbina în ea minunat, frumuseţea noastră nordică, cu frumuseţea Sudului... Un briliant cum rar se întîlneşte pe lume. Tatăl meu spunea că nu văzuse ceva asemănător în toată viaţa lui. Părea să întrunească bogăţia, inteligenţa şi frumuseţea sufletească. Avea o mulţime de pretendenţi, dintre care cel mai de seamă era prinţul R., un tînăr nobil, frumos, cu porniri generoase şi cavalereşti, idealul cel mai sublim al romanelor şi al femeilor, un adevărat Grandisson. Prinţul R. o iubea cu patimă, nebuneşte... Frumoasa fată îi răspundea cu o dragoste tot atît de înflăcărată. Dar rudele ei socoteau că partida nu-i egală. Moşiile moştenite de prinţ de la părinţi nu mai erau ale lui demult. Familia îi căzuse în dizgraţie, iar situaţia proastă era cunoscută de toţi. Deodată, el părăsi capitala pentru un timp, sub cuvînt că se duce să-şi aranjeze afacerile şi se înapoie după scurtă vreme, înconjurat de un lux şi de o strălucire de nedescris. Balurile strălucitoare şi petrecerile date l-au făcut cunoscut la curte. Tatăl frumoasei fete s-a îmbunat şi în oraş s-a făcut o nuntă dintre cele mai interesante. Nimeni nu ştia precis cauza acestei schimbări şi de unde avea mirele o bogăţie aşa de nemaiauzită. Se zvoni că ar fi încheiat o înţelegere cu ciudatul cămătar şi ar fi împrumutat de la el bani. Oricum, nunta pasiona tot oraşul. Mirii erau invidiaţi de toată lumea. Dragostea lor pasionată şi statornică, suferinţele îndurate de atîta timp şi calităţile lor deosebite erau îndeobşte cunoscute. Femeile înflăcărate îşi şi închipuiau fericirea de paradis în care vor

trăi tinerii căsătoriţi...

Alta însă a fost realitatea. Numai într-un an, soţul s-a schimbat îngrozitor. Caracterul lui, pînă atuncea nobil şi frumos, se otrăvi de gelozie, de intoleranţă şi de nesfîrşite toane. începu să-şi tiranizeze şi să-şi chinuiască soţia şi — ceea ce n-ar fi putut nimeni să prevadă — trecu la fapte lipsite de omenie şi chiar o şi bătea. După un an, nimeni n-ar mai fi putut recunoaşte în ea pe femeia strălucitoare de mai înainte, care atrăsese o mulţime de admiratori supuşi. In cele din urmă, nemaiputînd să-şi rabde soarta grea, ea pomeni de despărţire. Bărbatul se mînie grozav. Nebun de furie, intră în camera ei cu un cuţit şi fără îndoială ar fi omorît-o, dacă n-ar fi fost împiedicat. Intr-o izbucnire furioasă a nebuniei şi a deznădejdei îşi îndreptă cuţitul asupra lui şi îşi încheie viaţa în chinuri groaznice...

Afară de aceste două cazuri, petrecute sub ochii întregii societăţi, lumea povestea numeroase alte întîmplări din viaţa oamenilor simpli, aproape toate cu un sfîrşit îngrozitor. Un om cinstit şi cumpătat s-a dedat la beţie, un vînzător de prăvălie şi-a prădat stăpînul, un birjar — care ani de-a rîndul, lucrase cinstit — şi-a omorît un muşteriu, ca să-i fure cîţiva gologani... Nu se putea ca asemenea întîmplări — uneori exagerate de către povestitori — să nu-i fi îngrozit pe modeştii locuitori ai Kolomnei. Nimeni nu se mai îndoia că acest cămătar era în puterea diavolului. Se spunea că punea debitorilor asemenea condiţiuni încît li se zbîrlea părul şi nenorociţii nu îndrăzneau

să le mărturisească nimănui; că banii lui au o însuşire ciudată, se înfierbîntă de la sine şi te ard, sau că poartă semne ciudate... Intr-un cuvînt circulau multe zvonuri absurde. Ceea ce era mai interesant însă, era faptul că toată populaţia Kolomnei, toată acea lume a bătrînelor sărace, a micilor slujbaşi şi artişti, pe scurt, toată puzderia de oameni mărunţi, pomenită mai sus, prefera să îndure cea mai grozavă lipsă decît să se ducă la înspăimîntătorul cămătar. Au fost aflate bătrîne moarte de foame, care găsiseră că era mai binesă-şi ucidă trupul, decît să-şi piardă sufletul. Cine-l întîlnea pe stradă, simţea cum îl cuprinde spaima. Trecătorii se dădeau la o parte şi încă multă vreme după aceea îşi întorceau ochii cu teamă, urmărind silueta de o neobişnuită înălţime, pierzîndu-se în depărtare. Chiar şi chipul lui, tot atît de neobişnuit, te făcea să crezi, fără să vrei, că avea în el ceva supranatural. Trăsăturile puternice, ca nişte brazde adînci, nemaiîntîlnite la nimeni— culoarea de bronz topit a obrazului, sprîncenele nemaipomenit de stufoase, ochii înspăimîntători, a căror privire nu o putea suporta nimeni, şi pînă şi cutele largi ale veşmîntului său asiatic — toate parcă îţi spuneau că pe lîngă patimile puternice ce frămîntau acest trup, toate patimile celorlalţi oameni erau nimic. Tatăl meu, de cîte ori îl întîlnea pe stradă se oprea locului şi de fiecare dată nu se putea abţine să nu rostească: „E un diavol, un adevărat diavol!" Trebuie să mă grăbesc însă să vi-l prezint pe tatăl meu, căci — dealtfel — el e eroul principal al povestirii. Tata era un om remarcabil din multe puncte de vedere. Era un pictor, cum puţini sînt, una din acele minuni ce zămisleşte în sinul ei Rusia cea nemăsurat de bogată în talente, un autodidact care, fără maeştri şi fără şcoală, îşi găsise singur reguli şi legi în sufletul său. Nu era mînat decît de setea perfecţionării şi îşi urma numai drumul sufletului, din motive necunoscute bine nici de el. Era una dintre acele minuni, calificată adeseori de contemporani cu vorba jignitoare de „ignorant" şi pe care injuriile şi insuccesele nu-i descurajează, ci, dimpotrivă, îi ambiţionează şi le dau forţe şi rîvnă noi şi care prin puterea sufletului lor se ridică tot mai mult deasupra acelor opere pentru care fuseseră calificaţi cu titlul de ignoranţi. In orice

lucru, simţea instinctiv prezenţa gîndirii. A pătruns singur adevăratul înţeles al cuvîntului „pictură istorică". A înţeles de ce un simplu cap sau un simplu portret de Rafael, de Leonardo da Vinci, de Tizian sau de Corregio, poate fi numit pictură istorică şi de ce

•cîteodată, un tablou imens, cu subiect istoric e un simplu *tableau de genre,* cu toate că autorul are pretenţia de a spune că e tablou istoric. Un sentiment lăuntric, convingerile, i-au îndreptat penelul spre subiecte creştine, treapta cea mai înalta a •sublimului. Nu era ambiţios, nu se enerva, ca mulţi pictori. Avea o fire hotărîtă, era cinstit, drept, puţin cam necioplit, era parcă închis într-o carapace şi era totodată mîndru, trata oamenii cu indulgenţă şi în acelaşi timp cu asprime. „Ce-mi pasă mie de oameni? spunea el de obicei. Doar nu muncesc pentru ei-.. Nu fac picturi pentru saloane. Ele vor fi aşezate in biserică. Cine mă va înţelege, are să-mi mulţumească; cine nu — tot are să se roage. Pe omul de societate nu-l putem învinui că nu se pricepe la pictură; se pricepe în schimb la jocul de cărţi, la vin, la cai. Ce-i mai trebuie unui boier? Te pomeneşti că dacă va gusta şi din una, şi din cealaltă, se va apuca să facă pe deşteptul şi n-ai să mai poţi trăi din cauza lui... Fiecare trebuie să-şi vadă de treabă. In ce mă priveşte, cred că e mai cinstit omul care spune pe faţă că nu se pricepe la un lucru, decît cel care se preface că ştie ceea ce nu ştie şi strică lucrul de care se apucă". Se mulţumea cu onorarii mici, adică lua atît cît îi trebuia ca să-şi întreţină familia şi să poată munci. In afară de asta, nu refuza niciodată să-i ajute pe alţii şi întindea totdeauna o mînă de ajutor pictorilor săraci. Credea în dumnezeu, cu credinţa simplă şi cucernicia strămoşilor. Poate că, de aceea, chipurile pictate de el căpătau o expresie înălţătoare neîntîlnită nici în lucrările celor mai strălucite talente. Urmîndu-şi drumul «roit prin muncă stăruitoare, cu vremea cîştigă pînă şi stima celor ce-l cinstiseră cu titlul de ignorant şi necioplit. Avea mereu comenzi pentru biserici şi nu ducea lipsă de lucru.

Una dintre lucrări l-a pasionat mult... Nu-mi aduc aminte ce subiect avea. Ştiu doar că trebuia să înfăţişeze şi un duh al întunericului. Tata s-a gîndit mult ce întrupare să-i dea; ar fi vrut ca faţa aceea să exprime tot ceea ce oprimă fiinţa omenească. De cîteva ori se gîndi la chipul misteriosului cămătar, spunînd fără voia lui: „Iată cine ar trebui să-mi pozeze în diavol!"

închipuiţi-vă cît a rămas de uimit, într-o zi, cînd, în vreme ce lucra în atelier, auzi un ciocănit la uşă; îndată îl văzu intrînd pe groaznicul cămătar. Tata nu-şi putu stăpîni un fior.

— Eşti pictor?—îl întrebă cămătarul fără prea multe fasoane.

— Pictor! — răspunse tata nedumerit şi neştiind ce are să se mai întîmple.

Jrf-

— Bine! Atuncea fă-mi portretul. Poate că am să mor în curînd şi n-am copii. Dar n-aş vrea să mor cu totul, vreau să mai trăiesc. Poţi să-mi faci un portret viu în toată puterea cu-vîntului?

„Ce mi-aş mai putea dori? gîndi tata. Vrea el singur să-mi pozeze în diavol, pentru tablou". îi făgădui să-i facă portretul. S-au înţeles asupra timpului şi preţului; a doua zi, tata se duse la el cu paleta şi cu penelurile.

Curtea împrejmuită cu zid înalt, cîinii, uşile de fier şi zăvoarele, ferestrele arcuite, cuferele acoperite cu covoare ciudate şi, în sfîrşit, însăşi ciudata gazdă, stînd nemişcat înaintea lui, toate i-au făcut o impresie stranie. în faţa ferestrelor erau îngrămădite parcă anume atîtea lucruri, încît numai prin partea de sus

putea intra puţină lumină în odaie. „Drace! Cît de frumos îi e luminată faţa!" îşi spuse tata în gînd şi începu să lucreze cu patimă, ca şi cum s-ar fi temut să nu dispară lumina aceea atît de potrivită. „Ce forţă! gîndi el. Dacă l-aş face măcar pe jumătate de cum este, mi-ar omorî toţi sfinţii şi îngerii; ei ar păli în faţa lui. Ce forţă diabolică. Dacă am să fiu cît de cît credincios naturii are să sară jos de pe pînză. Ce trăsături extraordinare!"
Tata îşi spunea mereu aceste cuvinte şi îşi sporea rîvna. După cîtva timp, băgă de seamă că unele trăsături ale cămătarului se şi întipăriseră pe pînză. Dar pe măsură ce lucrarea înainta, îl cuprindea o apăsare şi o nelinişte nelămurită. Totuşi, se hotărî să urmărească şi să redea întru totul orice trăsătură, cît de neînsemnată, întîi începu să redea ochii. Aveau în ei atîta forţă, încît nici nu te-ai fi putut gîndi că-i vei putea reda aşa cum sînt. Totuşi, tata se hotărî să le descopere cu orice preţ cele mai mici amănunte şi nuanţe, să le pătrundă taina... Dar cînd începu a picta, adîncind aceste amănunte, simţi un dezgust atît de ciudat, o stare sufletească atît de apăsătoare încît fu silit să lase penelul din mînă pentru cîtva timp. în cele din urmă, îşi dădu seama că nu mai poate răbda. Simţea că ochii aceia i se înfigeau în suflet şi năşteau în el o nelinişte nelămurită. A doua şi a treia zi, acest sentiment crescu. Simţi că-l prinde frica! Lăsă penelul şi spuse hotărît că nu mai poate lucra. Să fi văzut dumneavoastră cum se schimbă înspăimîntătorul cămătar la aceste vorbe. îi căzu tatei la picioare şi-l imploră să-i sfîrşească portretul, spunînd că de el depinde soarta şi existenţa lui, că îi prinsese cu penelul trăsăturile vii, că dacă le va reda întocmai cum sînt, va trăi şi mai departe, în portret, printr-o putere supranaturală, că nu va muri de tot,

că trebuie să fie prezent în lume. Tata se îngrozi la asemenea vorbe; i se părură atît de ciudate şi de îngrozitoare, încît aruncă penelurile şi paleta şi se repezi afară din odaie ca un nebun.
Gîndul la toate acestea nu-i dădu pace toată ziua şi toată noaptea. A doua zi de dimineaţă primi portretul de la cămătar printr-o femeie, singura fiinţă aflată în slujba lui, care-i spuse că stăpînul ei nu mai vrea portretul, nu i-l plăteşte şi-l trimite înapoi aşa. în aceeaşi seară află că ciudatul cămătar murise şi că va fi înmormîntat după ritualul religiei lui. Toate acestea i se părură tatii din cale afară de stranii. Trebuie să vă spun că din acest moment firea tatii se schimbă simţitor. Era neliniştit, tulburat, fără să ştie din ce pricină. Peste puţin făcu o faptă de necrezut. De cîtăva vreme lucrările unuia dintre elevii lui atră-seseră atenţia unui cerc restrîns de cunoscători şi amatori. Tata văzuse că are talent, de aceea îi arăta o bunăvoinţă deosebită. Deodată, începu să-l invidieze. Nu mai putea răbda s-audă lumea vorbind despre el, să-i vadă pe toţi înconjurîndu-l cu simpatie.
în sfîrşit, ca o culme a ciudei, află într-o zi că acest elev fusese însărcinat să facă o pictură pentru o biserică bogată, de curînd clădită. Acest fapt îl scoase din sărite. „N-am să admit să triumfe un mucos! spunea tata. încă n-a sosit timpul să se nesocotească bătrînii. Slavă domnului, încă mai am putere. Să vedem care pe care..." Şi acest om, odinioară atît de drept şi curat la suflet, începu să se dedea la intrigi şi uneltiri, lucruri privite totdeauna de el cu scîrbă. în cele din urmă, obţinu instituirea unui concurs, la care puteau lua parte şi alţi pictori. Apoi se închise în atelier şi începu să lucreze cu patimă. Părea că vrea să-şi pună în lucrarea asta toate forţele şi toată făptura. Făcu într-adevăr una dintre cele mai bune lucrări ale sale. Nimeni nu se îndoia că va avea întîietatea. Picturile fură prezentate la concurs şi toate erau, pe lîngă pictura tatii, cum e noaptea pe lîngă zi. Deodată, unul dintre membrii comisiunii — dacă nu mă înşel o faţă bisericească—făcu o observaţie care îi izbi pe toţi.
— Pictura asta arată mult talent, — spuse el, — dar chipurile nu arată sfinţenie.

Dimpotrivă, ochii lor au ceva demonic, ca şi cum mîna pictorului ar fi fost condusă de un sentiment necurat.
Toată lumea privi lucrarea şi nu putu să nu recunoască adevărul vorbelor. Tata se repezi la tablou, parcă spre a controla observaţia atît de jignitoare, dar îşi dădu seama cu groază, că făcuse ochii cămătarului pe aproape toate chipurile. Aveau toţi

ochii aceia o expresie atît de satanică şi de ucigătoare, încît tata tresări fără voia lui. Pictura îi fu respinsă şi, spre marea ciudă a tatălui, trebui să audă că întîietatea rămase de partea elevului său. Mi-e cu neputinţă să vă descriu cît de înfuriat s-a întors acasă. Era gata-gata s-o bată pe mama, goni din casă copiii, îşi rupse penelurile şi şevaletul, smulse portretul cămătarului de pe perete, ceru un cuţit şi porunci să se facă foc în cămin, vrînd să taie tabloul în bucăţi şi să-l ardă. în clipa aceea, veni un prieten al său, pictor şi el, om vesel, totdeauna mulţumit de sine, fără năzuinţe îndepărtate, fără pretenţii; se apuca vesel de orice lucrare îi cădea în mînă şi era şi mai vesel cînd era vorba să se pună pe mîncare sau pe chef.
— Ce faci? Ce vrei să arzi? — îl întrebă el pe tata, apropiin-du-se de portret. — Asta e una din cele mai bune opere ale tale... E cămătarul mort de curînd! Da, e o lucrare desăvîrşită! L-ai prins minunat, parcă e viu! Ba, ceva mai mult. Pe cînd era în viaţă, ochii lui nu s-au uitat niciodată aşa cum se uită acum, în tabloul tău.
— Să vedem cum au să se uite din foc! — spuse tata şi făcu o mişcare, vrînd să arunce portretul în cămin.
— Stai, pentru numele lui dumnezeu! — spuse prietenul apucîndu-l de mînă. — Mai bine dă-mi-l mie, dacă te stinghereşte atîta!
Tata se opuse la început, pe urmă i-l dădu. Prietenul, vesel, mulţumit din cale afară de achiziţie, luă portretul şi plecă.
După aceea, tata se simţi deodată mai liniştit, ca şi cum o-dată cu portretul i s-ar fi luat şi povara de pe suflet. Se minună de răutatea şi de invidia lui, ca şi de schimbarea vădită a întregii lui firi. După ce îşi analiză fapta, se întrista şi spuse cu sufletul îndurerat:
— M-a pedepsit dumnezeu! Mi s-a cuvenit să nai se respingă tabloul... îl concepusem cu gîndul de a-mi distruge aproapele. Nu se putea ca sentimentul diabolic al invidiei, care mi-a condus penelul, să nu se răsfrîngă şi asupra tabloului!
îl căută pe fostul lui elev, îl îmbrăţişa cu căldură, îl rugă să-l ierte şi căută — pe cît era cu putinţă — să-şi îndrepte greşeala, începu să lucreze din nou, liniştit ca şi mai înainte, dar chipul îi era tot mai des gînditor. Se închina mai mult şi mai des, tăcea mai mult decît înainte şi nu mai judeca pe nimeni aşa de aspru. Şi treptat, trăsăturile aspre ale firii sale se îndulciră. După puţină vreme, îl zgudui şi mai mult o întîmplare. Nu se

văzuse demult cu prietenul care-i luase portretul. Tocmai se pregătea să se ducă să-l vadă, cînd prietenul intră pe neaşteptate. Spuse, după ce schimbară cîteva vorbe şi întrebări:
— Dragul meu, nu degeaba ai vrut să arzi portretul. Are în el ceva ciudat* naiba să-l ia... Să ştii că nu cred în vrăjitorii dar, crede-o sau nu, tabloul are în el pe diavolul!
— Ce spui ? — întrebă tata.
— Din clipa cînd l-am atîrnat în casa mea, am simţit o mîhnire şi o nelinişte grozavă. îmi venea să strîng pe cineva de gît. Eu, care nu ştiusem ce-i insomnia, am cunoscut-o, am avut coşmaruri... Nu ştiu dacă erau visuri sau altceva: parcă voia să mă gîtuie un strigoi, şi mi se tot năzărea afurisitul de bătrîn. într-un cuvînt, nu pot să-ţi descriu starea în care mă aflam. Nu mai

pățisem niciodată ceva asemănător. Rătăceam ca un nebun, mi-era frică, presimţeam o primejdie! Simţeam că nu mai pot spune un cuvînt vesel şi sincer, ca şi cum s-ar fi aflat mereu lîngă mine un spion.. Numai din clipa cînd am dat portretul nepotului meu — care mi-l ceruse cu insistenţă — am simţit că mi-a căzut o piatră de pe umeri. Am devenit din nou vesel precum vezi...
Da, dragul meu, l-ai pictat pe diavol!
Tata, după ce ascultă povestirea cu deosebită atenţie, întrebă:
— Acum portretul e la nepotul tău?
— Da de unde! N-a putut nici el să-l sufere în casă! Poate că sufletul cămătarului trecuse în portret. Bătrînul iese din ramă, umblă prin odaie... ceea ce povesteşte nepotul meu e pur şi simplu de necrezut pentru o minte omenească. L-aş fi socotit nebun, dacă n-aş fi încercat şi eu ceva asemănător. Nepotul meu a vîndut portretul unui colecţionar de tablouri, dar nici el nu l-a putut răbda şi l-a vîndut mai departe.
Această povestire îl mişcă puternic pe tatăl meu. Deveni gînditor, căzu în ipohondrie, în cele din urmă începu să creadă «ă penelul lui fusese într-adevăr o armă a diavolului, că o parte din viaţa cămătarului trecuse în portret, cu adevărat, iar acum tulbură lumea, insuflă porniri drăceşti, iscă în suflete chinurile îngrozitoare ale invidiei şi abate pictorii din drumul lor... îndată după aceea, i s-au întîmplat pe neaşteptate trei nenorociri: i-au murit pe rînd soţia, fata şi un băiat, încît el le socoti moartea drept pedeapsă a cerului şi hotărî să se ducă la călugărie.
Cînd am împlinit nouă ani, tata m-a dat la Academia de arte frumoase şi, după ce şi-a achitafcreditorii, s-a retras la un schit

depărtat şi după cîtva timp a fost tuns şi făcut călugăr. Minună tot schitul prin viaţa de ascet şi prin respectarea neclintită a tuturor legilor monahale. Stareţul află despre penelul lui meşteşugit şi-i ceru să picteze o icoană mare pentru biserică. însă călugărul răspunse smerit dar hotărît, că nu-i vrednic să pună mîna pe penel, pentru că-l profanase, iar spre a mai fi vrednic de el, trebuie să-şi purifice întîi sufletul, prin muncă şi mari jertfe. Stareţul nu-l sili. Tata îşi înăspri viaţa monahală cît putu. Socotind în cele din urmă că traiul nu-i era destul de aspru, ceru binecuvîn-tarea stareţului şi se retrase într-un loc sălbatic, să fie cu totul singur. Acolo îşi clădi un adăpost din crengi, se hrănea numai cu rădăcini crude, căra pietre dintr-un loc în altul sau sta — de la răsăritul şi pînă la asfinţitul soarelui — în acelaşi loc, cu mîi-nile ridicate spre cer, rostind mereu rugăciuni; într-un cuvînt, căuta prin toate mijloacele să atingă cele mai înalte culmi ale răbdării şi lepădării de sine, lucru pe care-l întîlneşti doar în vieţile sfinţilor. Aşa şi-a istovit trupul cîţiva ani, dar întărindu-şi-l totodată prin puterea dătătoare de viaţă a rugăciunii. în sfîrşit într-o zi se întoarse la schit şi spuse hotărît stareţului:
— Acum, sînt gata! Dacă vrea dumnezeu, fac lucrarea. Subiectul era naşterea lui Isus. A lucrat un an, fără să iasă
din chilie, hrănindu-se atît cît să nu moară de foame şi rugîndu-se întruna. După un an, pictura fu gata. Era o minune a penelului. Trebuie să vă spun că nici călugării, nici stareţul nu se prea pricepeau în pictură. Totuşi, toţi au fost mişcaţi de extraordinara sfinţenie a chipurilor. Smerenia şi blîndeţea dumnezeiască de pe chipul maicii domnului plecată asupra pruncului, adînca înţelepciune din ochii pruncului dumnezeiesc, care a şi început parcă să vadă ceva în depărtare, solemna tăcere a regilor căzuţi la picioarele lui Isus, pătrunşi de minunea sfîntă, în sfîrşit, adînca şi divina linişte din întreaga pictură, toate erau înfăţişate într-un tot atît de armonios şi într-o frumuseţe atît de covîrşitoare, încît impresia a fost magică. Toţi călugării căzură în genunchi, iar stareţul spuse înduioşat:

— Un om nu poate face un tablou ca acesta, numai cu   ajutorul artei omeneşti. Penelul ţi-a fost condus de o putere mai mare şi sfîntă, iar binecuvîntarea cerurilor s-a pogorît asupra lucrării tale.
Eu tocmai îmi terminasem studiile la Academia de arte frumoase, şi căpătasem medalia de aur, ca şi îmbucurătoarea nădejde a unei călătorii în Italia, cel mai frumos vis al unui pictor
106
de douăzeci de ani. Nu mai aveam decît să-mi iau rămas bun de la tata, de care mă despărţisem cu doisprezece ani în urmă. Mărturisesc că uitasem cum arată la faţă. Auzisem cîte ceva despre viaţa lui sfîntă de ascet şi credeam că am să văd un chip aspru de pustnic, străin de tot ce se află pe lume, că nu mai ştie nimic afară de chilie şi rugăciuni, un om istovit şiîuscat de post şi de veşnică veghe. Vă închipuiţi cît am rămas de uimit, cînd am văzut înaintea mea un bătrîn frumos, aproape sfînt. Chipul lui, fără nici un semn de istovire, răsfrîngea lumina unei bucurii cereşti. Barba albă ca zăpada şi pletele uşoare, aproape vaporoase, de culoarea argintului, i se împrăştiau frumos pe piept şi pe cutele rasei negre, ajungîndu-i pînă la funia care-i încingea sărăcăcioasa haină de călugăr. Ceea ce m-a mişcat însă mai mult au fost cuvintele şi ideile despre artă, auzite din gura lui, şi pe care mărturisesc că am să le păstrez totdeauna în sufletul meu, dorind sincer ca toţi confraţii mei să facă la fel.
— Te-am aşteptat, fiule! — îmi spuse el, cînd m-am apropiat să mă binecuvînteze. —Ai înaintea ta o cale pe care de azi înainte ţi se deschide viaţa. E o cale curată, să nu te abaţi de la ea... Ai talent! Talentul e cel mai preţios dar al lui dumnezeu. Nu-l distruge ! Cercetează, studiază tot ce vezi, supune totul penelului... Dar învaţă să găseşti în toate ideea lăuntrică şi mai ales caută să pătrunzi marea taină a creaţiunii. Fericit este alesul care a pătruns taina! Pentru un asemenea om natura n-are subiecte vulgare sau neînsemnate. Un pictor creator e tot atît de mare într-un lucru neînsemnat, ca şi într-unui mare. Un lucru demn de dispreţ nu mai e demn de dispreţ în opera lui, dacă-şi pune în el minunatul suflet; lucrul demn de dispreţ arată sublim, pentru că a fost trecut prin purgatoriul sufletului. Arta dă omului ideea de rai ceresc şi dumnezeiesc, şi asta e de-ajuns pentru a fi pusă mai presus de toate celelalte lucruri. Cît de superioară e solemna linişte faţă de frămîntările lumeşti, tot atît de superioară e creaţi-unea faţă de distrugere. Cît de superior e un înger numai prin lumina şi curăţenia lui, faţă de nenumăratele forţe, patimi şi ambiţii ale diavolului, tot atît de superioară e o înaltă creaţiune artistică faţă de tot ce există pe lume... Sacrifică tot pentru artă şi iubeşte-o cu toată patima, dar nu cu o patimă plină de pofte pămînteşti, ci cu una blîndă şi cerească. Fără ea, omul n-are putere să se înalţe deasupra pămîntului şi nici nu poate crea minunata muzică a împăcării, căci opera de artă superioară pogoară pe lume pentru liniştirea şi împăcarea tuturor oamenilor. Ea nu
107
poate sădi revolta în suflet, ci se înalţă pururea către dumnezeu ca o rugăciune tremurătoare. Dar sînt clipe... clipe negre.
Tata se opri. Băgai de seamă că faţa lui luminoasă i se întunecă deodată, ca şi cum ar fi trecut peste ea un nor.
— Am avut în viaţa mea o întîmplare ! — continuă el. — Nici azi nu-mi pot da seama al cui a fost chipul ciudat, pictat de mine. Parcă mi s-ar fi arătat diavolul... Ştiu că lumea nu crede în existenţa diavolului.   De aceea, n-am să-ţi vorbesc de el! Am să-ţi spun doar că am pictat chipul acela cu dezgust şi că n-am simţit nici o dragoste pentru muncă. Degeaba încercam să-mi înving îm-potrivirea, să înăbuş tot ce simţeam şi să rămîn credincios naturii. Portretul pictat n-a fost operă de artă! De aceea, toţi cei ce-l privesc sînt cuprinşi de nelinişte şi tulburare, nu de sentimentul artistului, căci artistul e plin de pace

chiar şi în mijlocul neliniştii. Mi s-a spus că portretul acela trece din mînă în nună şi lasă în urmă numai chinuri, sădeşte în inima pictorilor ură neagră împotriva semenilor, dorinţa răutăcioasă de prigoană şi hulă. Să te ferească dumnezeu de astfel de patimi! Nu există nimic mai îngrozitor ca ele. Mai bine îndură tu toată amărăciunea prigoanelor, decît să prigoneşti tu pe cineva măcar cît de puţin. Salvea-ză-ţi curăţenia sufletului! Cine are talent, trebuie să fie mai curat la suflet decît toţi! Ceea ce se iartă altora, nu se iartă celui ce are talent. Pe omul care iese de-acasă îmbrăcat în haine curate de sărbătoare e destul să cadă un singur strop de noroi, pentru ca toată lumea să se strîngă în jurul lui, să-l arate cu degetul şi să spună că e neglijent. Dar lumea aceea nu vede cît de multe pete sînt pe hainele de fiecare zi ale altor trecători, pentru că pe o haină de toate zilele petele nu se văd.

După aceea, tata mă binecuvîntă şi mă îmbrăţişa. Niciodată n-am avut un sentiment atît de înălţător. M-am strîns de pieptul lui mai curînd cu evlavie decît cu dragoste de fiu şi i-am sărutat părul de argint revărsat pe rasă. în ochi îi luceau lacrimile.

— Fiule, îndeplineşte-mi o singură rugăminte! — îmi spuse el înainte de despărţire. — Poate dai undeva de portretul acela... Ai să-l recunoşti repede după ochii neobişnuiţi şi după nefireasca lor expresie. Caută să-l distrugi cu orice preţ...

Spuneţi şi dumneavoastră dacă puteam să nu jur că-i voi împlini rugămintea! De cincisprezece ani n-am văzut nici o lucrare care să semene măcar de departe cu aceea descrisă de tata. Şi, deodată, aici, la licitaţie...

în clipa aceea, fără să-şi sfîrşească fraza, pictorul îşi întoarse ochii spre perete, să mai vadă odată portretul. Aceeaşi mişcare spre ciudatul portret o făcu în aceeaşi clipă şi mulţimea ascultătorilor. Dar, spre marea uimire a tuturor, portretul nu mai era pe perete. Un murmur tulbure trecu prin mulţime, apoi se auzi limpede: „A fost furat!" într-adevăr, îl furase cineva, folosindu-se de lipsa de atenţie a publicului prins de povestire. Toţi au stat multă vreme nedumeriţi, neputînd să-şi dea seama dacă văzuseră într-adevăr ochiiaceia extraordinari, sau totul fusese năzărire de-o clipă în ochii lor obosiţi de îndelunga cercetare a vechilor picturi.